

ATATÜRK VE DEMOKRASİ

(ASKERİ MÜCADELEDEN ÇAĞDAŞ DEVLETE)

E. Tümğ. MUZAFFER ERENDİL

II*

TÜRK İNKILÂBINDA ÇAĞDAŞLAŞMANIN GEREĞİ DEMOKRASİ ÇABALARI

1. *Türk Ulusunun Yönetim Biçiminin Tarihsel Öyküsü*

Türk ulusunun tarihteki yönetim şeklinin ne olduğu incelenildiğinde, bu yönetim sisteminin çok eskiden beri başkan veya şef sistemi bir yapıda olduğu görülür. Örneğin ikibin yıllık bir tarih geçmişine sahip olan Hunlarda kamuoyunun bir araya gelerek başkan olacak birini seçtikleri ve seçimden sonra bu başkan keçe üzerine oturtup kaldırarak kutladıkları ve hatta ona tanrısal bir nitelik vererek boğazını bir ipek kumaşla sıkıp, onun, bu sıkıntılı halinde söylediği sözleri yorumlayıp bazı kanılara vardıkları söylenir.

Daha sonraları ortaya çıkan Türk Devletlerinde, yönetici kadroyu oluşturanların kendilerine bazı yetkiler tanıyıp, halka yukarıdan baktıkları ve bu tutumlarından ötürü zaman zaman halkın tepkisine neden oldukları da gerçek dışı değildir. Özellikle Çin ile komşu olan Türk Devletlerinde – Hunlar ve Göktürkler – Çinlilerin entrikalarına âlet olup da düşüş başlayınca, halk aleyhine tutum ve davranışlar nedeniyle, egemen zümre ile yönetilen kütle arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabiliyordu. Hatta bu anlaşmazlıklarda halkın hakan üzerinde baskılarda bulunup, onu, halk yararına hareket etmek üzere, baskı altına aldığı ya da başkan durumunda bulunan kişi ile anlaşma yaptığı da görülmüştür. Eski Türk toplumlarında zaman zaman zikzaklar çizen ve günümüzün yaygın deyiimiyle demokrasi sistemi çok köklü bir geçmişe sahiptir, denemez. Çünkü Türklerin genel karakterleri arasında başkanlarına çok bağlı olmak gibi bir tutumun ağır bastığı her dönemde görülmüş ve hatta onların bu nitelikleri, fetihlerde başarılı olmalarında rol oynamıştır.

* Araştırmanın birinci bölümü 5. sayımızda yayımlanmıştır.

Türklerin kurduğu en sürekli devlet, kuşkusuz, Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Altıyüz yıllık bir ömre sahip olan bu devletin başarı nedenleri, birçok tarihçinin araştırma konusu olmuştur. Bunlar arasında Türk olanlar kadar, yabancı kökenliler de vardır. Hatta yabancı kökenli tarihçiler – tarihin bir bilim dalı olmasını daha önce kavradıklarından – daha çoktur. Bunların birçoğuna göre, devletin yapısı askerî ve malî bir nitelik taşır. Böyle olunca da itaat anlayışı köklüdür. Gerçekte Türk, karakter ve geleneği bakımından başkana veya şefe bağlıdır ve itaat edicidir. Osmanlıların başarı ve düşüş nedenlerini işleyen tarihçilerden Fernand Grenard'ın, gezginlerden Thevenot (Teveno)'dan aktardığı ve yeniçerilerin anlayışını yansıtan bir yargıyı anmak, bu konuda bir fikir verebilir. Seyyah Thevenot yeniçeriler için: “Hükümdarlarının kanına öyle saygı gösterirler ki ve Birinci Osman'ın ırkına saygıda öylesine kuvvetlidirler ki, İmparatorluğu bu hanedandan almayı düşünmeyeceklerdir” diye yazar. Bu itaat ve saygı, devletin somut gücü askerde olduğu gibi halk arasında da aynen sürüp giderdi. Padişahı, devletin temeli olarak gören düşünce ve anlayış, hanedañ için de geçerliydi.

Siyasî, askerî ve teokratik bir şeflik sistemi olan padişahlık müessesesi, halk üzerinde mutlak bir egemenlik sürdürürdü. “Ferman Padişahın” deyimi bu düşünce ve anlayışın bir sonucu olarak yıllar yılı söylenip durmuştur. Ordunun padişahla bir ve onun hizmetinde oluşu, askerî olduğu kadar siyasal otoriteyi de simgeliyordu. Toprağın padişaha ait oluşu, onun üzerinde yaşayanları “kul” veya “köle” durumundan daha başka anlamda göstermeye yeterli değildi. Fermanla baş kesilip, can alınabiliyordu. “Ormanlarımdan bir dal kesenin başını keserim” diyen düşüncede de, padişahın mutlak egemenliği belirgindi. Debdebesiyle saray, tanrısal kişilerin yaşantısının dünyasal bir örneğiydi. Böyle bir düzen içinde, yöneten her bakımdan sorumsuz, yönetilen ise sadece ona baş eğmekle yükümlüydü. Bu nedenle “efendi” ve “köle” bu toplum içerisinde başlıca iki unsurun ünvanı olabilirdi. “Herşey padişah için” düsturu, yıllar yılı Osmanlı yönetim şeklinde de geçerli olmuş, halk bunu tanrısal bir kural bilip yazgısına boyun eğmişti. Bu genel tutuma karşın İmparatorluk ülkesinde başkaldırımlar, isyan bayrağını çekip dağlara tırmananlar olduğu gibi, “Koçi Bey” örneği uyarıcılar da padişahlık müessesesine kafa tutan davranışlarda bulunmuşlardı. Sosyal bakımdan feodal bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde, egemen sınıfın padişahlık müessesesi şeklinde

anlaşılması ve bu yapının her ne pahasına olursa olsun korunması o dönemin geleneğiydi. Bundan da "Saltanat" ve onun ayrılmaz bir parçası olan "Hilâfet", yönetilen kütleye karşı bir silâh veya koz olarak kullanılmıştır.

2. *Demokrasi Çağdaşlaşmanın Gereğidir*

Türk İnkılâbı'nı şekillendiren ve ona yön veren Atatürk ilkelere nin en önemlisinin hangisi olduğu zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Şüphesiz bu ilkeler bir bütündür. Ancak bunların birbirine oransal olarak değerleri de değişiktir. Bu değerlendirme, durum ve koşullara göre değişiklik gösterir. Örneğin, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı yıllara kadar giden bir tarih geçmişinde, Türk ulusunun bağımsızlığı yani "ulusal bağımsızlık" anlayışı ağır basmakta; siyasal bağımsızlık önem kazanmaktaydı. İnkılâp hareketlerinin uygulama evresindeki dönem için yapılacak değerlendirmede ise "çağdaşlaşma" temel ilkesinin öncelik aldığı görülür. Gerçekte "çağdaşlaşma", Türk İnkılâbı'nın ana ilkesi olduğu kadar ana amacıdır da. Bu amaç, inkılâp içinde bir bölüm olmaktan çok, bütün inkılâp hareketlerinin bir bileşkesi, yani özü gibi de düşünülebilir.

Zaman zaman tartışmalara konu olduğu üzere, "çağdaşlaşma nedir" diye bir soru sorulduğunda, bunun yanıtı değişik şekillerde verilebilir. Örneğin: bu yanıtlar arasında şunlar sıralanabilir: "Çağdaş dünya uygarlığına katılmak", "Yaşam biçimini uygar ölçülere uydurmak", "Batılı gibi düşünmek ve uygulamayı Batı ölçülerine göre düzenlemek", "Kamuoyu doğrultusunda hareket etmek" ve "İnsan özgürlüğüne ve kişiliğine değer veren bir yönetim biçimi" gibi, değişik yanıtlar bu konuda akla gelebilir. Bu yanıtlar bir yana, "Atatürk'ün düşündüğü çağdaşlaşma felsefesi nedir?", "Atatürk çağdaşlaşma deyince ne anlıyordu; O'nun bu konudaki ilkeleri nelerdi?" Bu sorulara yanıt aramak konuyu açıklığa kavuşturacaktır.

Mustafa Kemal, 29.X.1923 tarihinde kendisiyle konuşan Fransız yazarı Maurice Pernot (Moris Perno)'ya şöyle demişti: "Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, böylece Batılı bir hükûmet yaratmaktır. Uygarlığa girmek isteyip de Batıya yönelmemiş millet hangisidir?"⁸⁸ Bu demec içeri-

⁸⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demecleri; c. II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s. 68.

sindeki “hükûmet yaratmak” deyimini üzerinde biraz durmak gerekir. “Hükûmet yaratmak” veya “hükûmet etmek” gibi kavramlar, özellikle “siyaset” anlamında, yani “devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı” olarak benimsenmiştir. Bundan kastedilen amaç, siyasal rejimin kendisidir. Siyasal rejimler ise, dar anlamda “ulusun hükûmet yapısı”; biraz daha açık olarak, “Siyasal Rejimler” yazarı Maurice Duverger (Moris Duverje)’nin tanımlamasıyla: “Belirli bir sosyal grupta, yönetenlerle, yönetilenlerin genel olarak ayrılış şekli”dir.

Mustafa Kemal’in daha 1923’lerdeki demeçleri üzerinde durulacak olursa Türk ulusu için düşündüğü hükûmet şekli; Batılı anlamda, Batı modelindedir. O halde Batı’nın benimsediği yönetim şekli yani, siyaset nedir? Günümüzde Batı, bilimsel ve akılcı bir tutuma dayanan dünya anlayışı; hukuka, özgürlüğe ve kişi onuruna değer veren demokrasinin temsilcisi ve uygulayıcısı olmakla belirgindir. Günümüzde, ayrıcalıkları bulunmakla beraber, Batılı anlamda “demokratik rejim” denildiğinde: “Yönetenlerin yönetilenler tarafından seçimi” anlaşılır. Batı, birçok sosyal, siyasal aşamalardan ve tarihsel olgulardan sonra demokratik rejime ulaşabilmiştir. Bu uğurda sürdürdüğü uğraşılarda canlar ve başlar vermiştir. Araştırmacılar, bugünün Batı uygarlığının temel felsefesini insanlık sevgisine bağlarlar. Doğu uygarlığına göre değişiklik gösteren ve “gerçekçilik”, “bilimcilik”, “akılcı tutum ve davranış”ı kendine bayrak edinen Batı, genel olarak ileri ve çağdaş dünyayı temsil etmekte ve insanlık âlemi içinde önde bulunmaktadır. Doğal olarak çağdaşlaşma veya Batılılaşma Batı’nın örneğin dilini, dinini ve geleneğini almak değil; Batı’nın bilimsel ve teknik yönlerini ve yönetimde insancıl tutumu benimsemektir. Batı’nın yönetimdeki belirgin niteliği; halka dönük olması halkın iradesine değer veren ve yönetenlerin kamuoyunun genel isteği doğrultusunda hareket etmesidir. Bu da günümüzde “demokrasi” sözcüğü ile anlatılmaktadır.

3. Ulusal İradeyi Gerçekleştiren İlk Meclis’e Doğru

“Ulusal egemenlik” Atatürk’ün ilkeleri içerisinde temel ilkeler arasındadır. Bu ilke, Türk Bağımsızlık Savaşı’nın ilk yıllarında bile belirgin olarak ortaya atılmış ve sürekli olarak işlenmiştir. Mustafa Kemal, Türk ulusunun yapılan ve yapılacak olan işlerde söz sahibi olduğunu belirterek, ona bir ruh vermeye çalışmıştır. O’nun ulusal

egemenlik ilkesi daha 1919'larda ortaya atılmış bulunuyordu. Örneğin Mustafa Kemal, 23.VII.1923'te Erzurum'da: "Ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak temel ilkedir"⁸⁹ derken, yurdun düşman çizmelerinden temizlenmesinde ulusal iradenin sahibi Türk ulusuna verdiği değeri ve önemi de belirtiyordu. Bu tarihten daha önce de Mustafa Kemal Paşa olarak çıktığı Samsun'dan İstanbul'daki hükûmete gönderdiği uzun raporunda O'nun ulus egemenliği konusuna yer veriş, üzerinde durulmaya değer. O, bir saltanatın güdümünde hareket eden ve padişah iradesi yönünde tutum ve davranışlarını ayarlayan İstanbul Hükûmeti'ne" "Millet birlik olup egemenlik esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur" demekle daha Türk İnkılâbı'nın başlangıcında düşüncelerini açıklamıştı.

Atatürk'ün "ulusal egemenlik" ilkesi, Türk ulusunun siyasal ve sosyal gelişmesinde gerçekten çok önemli bir aşama ve gelişme olarak anlaşılmalıdır. Sadece eski Türk Devletlerinde değil, son dönem tarihindeki altı yüzyıllık bir siyasal egemenliğin somut örneği Osmanlı İmparatorluğu'nda, yönetenle yönetilen arasındaki ilişki göz önüne getirilecek olursa; Atatürk'ün yönetimde halk iradesinin egemen olacağını açıkca ilân edişi, Türk Siyasal hayatında bir ihtilâl ve bir inkılâp olarak kabul edilmelidir. Çünkü, yönetici otoriteyi temsil eden padişahın, uyruğundan birinin Tanrı'nın bahsettiği canını bile kolayca, bir fermanla alabilmesi gerçeği karşısında halk egemenliği, söz konusu olamayacağı gibi düşünülemezdi de. "Hakân" ve "Hünkâr" gibi büyük sözlerle nitelenen padişahlık müessesesi karşısında, yönetilen halk kütlesinin durumu "Kulluk"tan daha ileri bir şey sayılamazdı. Hiç kimseye karşı sorumlu olmayan bir kişide toplanan iktidarı tevekkülle karşılayan halk, yıllar yılı kaderin kendine çizdiği yazgıya katlanmayı da bir görev saydı. İktidarın herhangi bir şekilde sınırlanamadığı bu tür yönetim, "mutlak monarşi" olarak siyasal sistemler içinde yer almıştır. Bu gerçeği özetle ortaya koyduktan sonra, Atatürk'ün "halk egemenliğine dayalı devlet" sistemi daha da değer kazanır. Atatürk'ün dünyaca çok yönlü bir lider olarak kabul edilmesinde, O'nun "devlet kuruculuğu"da önemli bir yer tutar. Bu, O'nun "ulusal egemenlik" ilkesini ortaya atıp uygulamasıyla belirgindir. O, İmparatorluk döneminde sözü bile edilmeyen ulusal egemenlik kavramını ortaya atmakla Türk

⁸⁹ Afet İnan, Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 58.

siyasal hayatında da bir devrim yapmayı amaçları arasına almıştır. Türk İnkılâbı'nda "ulusal egemenliğin" kabul edilmesi, Türk ulusunun benliğini duymasında, kendine güvenmesinde ve kendi iradesinin doğrultusunda bir yönetimi seçmesinde ona bahşedilen en yüce haklardan biridir.

Türk İstiklâl Savaşı öncesinde, kongre çalışmalarıyla şekillendirilmeye çalışılan Ulusal Mücadele'nin bazı ilkeler üzerine oturtulma çabaları vardır. Bunlardan 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'da toplanan ve ondört gün süren çalışmalar sonunda yayımlanan bildirinin 3'üncü maddesindeki "Ulusal Kuvvetleri etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak esastır"⁹⁰ kararı, bu konunun çalışmaların temel taşlarından birini oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Bu, aynı zamanda Türk İnkılâbı'nın ana ilkelerinden biri olarak "ulusal egemenliğin" İnkılâp içindeki tarihini de dile getirmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde "ulusal egemenlik", Erzurum Kongresi'nden sonra da sürekli yaşatılan bir konu ve ilke olarak göze çarpar. Bu süreklilik, ulusal hareketi başlatanların ve yönlendirenlerin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın, yepyeni ve bağımsız bir Türk Devleti kurma tasavvur ve girişimlerine bağlanmalıdır. Mustafa Kemal, tutum ve davranışlarıyla ulustan kopmuş olan saray ve çevresinin Türk ulusunun yazgısını değiştiremeyecek kadar yetersiz ve yeteneksiz olduklarını biliyordu. Kurulacak olan devletin yapısı ve özü: "Ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız ve şartsız yeni bir Türk Devleti kurmak" ilkesiyle anlatılmaya çalışılıyordu. Ana düşünce ve ilân edilen parola buydu. Bu parola, öncelikle Türk ulusuna aşılanamaya çalışılmış; ulus da bu parolaya ısınmıştı. Buna karşın belirli bir zümrenin bu ilke dışında kalarak, alışlagelen "saltanat" geleneğinin sürdürülmesi isteği de vardı. Bunlardan bir bölümü tarihsel alışkanlığın etkisinde idiler, bir bölümü de çıkarları bakımından saltanat makamlarına bağlıydılar.

Mustafa Kemal Paşa, yeni bir devlet kurma tasavvurunu ulu orta ortaya atmak yerine, koşulların elverişli hale dönüşmesine kadar sabırla beklemiş ve amacına adım adım ulaşmayı uygun bulmuştur. Örneğin, İstanbul'da 12 Ocak 1920'de toplanıp da, aynı yılın 16 Martında İstanbul'un işgalci kuvvetlerin kontrolü altına girmesiyle, Osmanlı Meclis-i Mebusanı (Mebuslar Meclisi)'nin dağılmasını

⁹⁰ Atatürk Nutuk, c. I Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1951 s. 66.

bir fırsat olarak değerlendirmişti. Doğal olarak, bir ülkede o halkı temsil edecek meclis, düşman işgalinden uzak ve güvenli bir yerde olmalıydı. İşte Mustafa Kemal'in olağanüstü yetkilerle, ulusal iradeyi somut olarak gösterebilmeyi tasarladığı Meclis, "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adıyla, 23 Nisan 1920'de kurulunca, bu Meclis aynı zamanda millet iradesinin ilk temsilcisi olma şerefini de taşımaktaydı. Çünkü yine Atatürk'ün deyimiyle "olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis" olarak Ankara'da kurulması öngörülen Meclis'ten güdülen amaç, bu Meclis'in yetkisiyle "rejimi değiştirmek" idi⁹¹. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un işgalinden üç gün sonra, 19 Mart 1920'de bu konuda yaptığı bildirin gerekçeleri arasında: "Devletin başkentinin tehlikelerden uzaklığını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtuluşunu sağlayacak çareleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkileri bulunan bir Meclis'in Ankara'da toplanma çağrısı ve dağılmış bulunan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu Meclis'e katılmaları zorunlu görülmüştür"⁹² ibaresindeki önemli husus, Ankara'da toplantıya çağrılan Meclis'in milleti temsil edecek şekilde ve milletçe olağanüstü yetkilerle donatılma niteliği idi. Bu bildiri sonunda pek az istisna ile⁹³ "Tekmil seçim bölgelerinin milletvekilleri, memleketin mümessili olarak, gelip katıldılar."⁹⁴ Bu Meclis ulusal bir niteliğe sahipti, bunun nedeni de, gelen milletvekillerinin çoğunun bölgelerindeki halkın temsilcileri olarak çağrıya katılmış olmalarıydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da toplamak başarısını gösterdiği Meclis, her ne kadar ulusal bir görünüme sahip idiyse de; bu Meclis de gelenek ve görenekten kolay kolay sıyrılamamıştı. Bundan ötürü Mustafa Kemal Paşa, amaca ulaşmada beceri ile hareket etmek zorunluluğunu duymuştur. O bunu şöyle dile getirir: "Gerçek, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin çökmüş ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayanan, yeni bir devlet kurmaktan ibaretti. Fakat durumu olduğu gibi açıklamak, amacın büsbütün kaybedilmesine yol açabilirdi. Çünkü halkın düşünce ve eğilimleri, henüz padişah ve halifenin özürsüz durumda bulunduğu merkezindeydi.

⁹¹ a.g.e., s. 421.

⁹² a.g.e., s. 421.

⁹³ Bu istisnalara halkın değil, mülkî makamların etkisi olmuştur.

⁹⁴ Atatürk Nutuk, c. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, s. 427.

Hatta Meclis'te, ilk anda, hilâfet ve saltanat makamıyla ilişki kurmak ve İstanbul Hükûmeti'yle uzlaşma aramak cereyanı başgöstermişti."⁹⁶ Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, kurmayı tasarladığı yeni devletin temellerini atarken, geçmişten gelen ve halâ etkisini sürdüren bir anlayışı da karşısında bulmuş ve ona karşı da mücadele vermek zorunda kalmıştı. O'nun halk egemenliği yönünde yaptığı çalışmalarda, hanedana mensup olmayıp, halk arasından gelen kişiler de yer alıyordu. Saltanat ve hilâfetin, bu yandaşları, Mustafa Kemal'e çoğu kez karşı durmuşlar ve O'nu uğraştırmışlardı.

4. "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir"

Ankara'da toplanan ilk Büyük Millet Meclisi'nde, çoğu bölgelerinden seçilmiş olan üye sayısı 390'dı. Bunlar meslekleri bakımından 233 asker, memur ve aydın; 47 din adamı ve bunların toplamından artanlar da çiftçi, tüccar ve aşiret mensuplarından oluşuyordu. Doğal olarak bunların içinde Atatürk'ün amacıyla uyum halinde bulunanlar çoğunluğu oluşturmakla beraber, karşıt tutumda olanlar da yer almıştı. Ancak bu Meclis'in ileride, milletin iradesini tam olarak temsil edecek bir Meclis'in ilk çekirdeğini oluşturduğu da gerçekler arasındaydı. Ankara'daki bu Meclis'in belirgin yönü, İstanbul Hükûmetini tanımaması, kendisini ondan üstün ve yetkili görmesinde düğümleniyordu. Bu, ilerisi için bir umut ve güvence nedeniydi. İşte Millî Mücadele'nin ilk teşkilâtlanma yıllarının 23 Nisan 1920 Meclisi, Türk İnkılabı'nın ana ilkelerinden "ulusal egemenlik" in de somut bir kanıtıydı.

Çeşitli hizip veya grupların bulunduğu ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir yıl kadar sonra oluşturulan "Müdafaa-i Hukuk Grubu", Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış ülkücülerin bir araya gelişiyle, gelecek için umut verici "Birinci Grup" olarak da kendini tanıtmıştı.

Ulusal iradeyi ilk kez gerçekleştiren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu yoldaki olumlu eserlerinden en önemlisi 1921 Anayasası'dır. Gerçekten o dönemin Meclis'i, yine o zamanın koşullarının bir zorlaması ve gereği olarak, milletin tek temsilcisi niteliğindedi ve kuvvetler birliği sisteminin benimsenmesi, bu Meclis'in belirgin özelliği idi. Türk milletinin temsilcisi olarak çalışan Meclis'te Meclis

⁹⁶ Atatürk; Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 7.

Başkanı'nın aynı zamanda hükümet ve devlet başkanı olarak da adlandırılması bunun kanıtıdır. Bu Meclis, o dönemin ortamında güç ve yetki bakımından olağanüstü bir görünüş ve nitelikteydi.⁹⁶

Yeni Türkiye Devleti'nin ilk Anayasa'sı, bu devletin durumunu yansıtan, diğer hukukî çabalarına yön veren önemli bir belge sayılır. "20 Ocak 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" olarak adlandırılan bu yasa Cumhuriyet döneminin ilk temel yasasıdır. Bu ilk Anayasa, 13 Eylül 1920'de verilen bir önergeden doğmuştur. Bu önerge siyasal, sosyal, idarî ve askerî yönden izlenecek politikayı kapsayan bir program olarak anlaşılmalıdır.

20 Ocak 1921'de kabul edilen Anayasa'nın yirmüç madde halinde toplanan içeriği içerisinde ulusal irade ile ilgili bulunan ve bu konuyu düzenleyen maddeleri önemlidir. Bu Anayasa'nın temel maddelerinden birincisi: "Egemenlik kayıtsız şartsız olarak ulusundur" diye başlar ve "İdare usulü, halkın kendi yazgısını (mukadderatını) eylemlî (bilfiil) olarak kendisinin yönetmesi ilkesine dayanır" şeklinde bütünlendirir. Bu ilke, anlamı ve ruhuyla egemenliği bir kişiye veya zümreye vermek yerine, Türk ulusunun eline bırakılmaktaydı. Bu Anayasa, aynı zamanda yeni devletin kuruluşunu da yönlendirmiş oluyordu. Çünkü bu Anayasa'nın ikinci maddesi: "Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır" şeklinde yazılmakla, ulusal iradenin Türk ulusuna ait olduğu, bu iradeyi ulus adına temsil yetkisinin Meclis'e tanındığı onaylanmıştı. Bu konuda üçüncü madde: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır" hükmüyle bütünleştirilmişti. Bu yönüyle 1921 Anayasası, birçok hukukçuya göre bir "ihtilâl anayasası" ve olağanüstü durum ve koşulların gereklerine uygun, düzenleyici bir yasaydı. Bu Anayasa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olduğu kadar ulusal iradeyi, ulus adına Meclis'te toplayan bir anayasaydı.

5. "Cumhuriyet, Ulusal Egemenlik Temeline Dayanan Halk Hükümetidir"

Atatürk ilkeleri arasında yer alan "cumhuriyetçilik", en sağlam ve değişmez ve değiştirilemez nitelikleriyle belirgindir. Tarihsel

⁹⁶ 23 Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Meclis, kurucu meclis olarak da kabul edilir.

bakımdan Türk İnkılâbı'nın Lozan'da belgelenen ihtilâl veya aksiyon evresinden sonraki dönemde İnkılâbın reformlarla ilgili düzenlemeleri başlamıştır. İşte Cumhuriyet de bu evrenin olumlu ürünlerindedir. Doğal olarak Türk İnkılâbı, siyasal bakımdan, bir saltanata karşı yapılmıştır. Ulus iradesinin toplandığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1922 yılı 1 Kasımında aldığı kararlar saltanata son verilmekteydi. Bu karar, işgal altında ve düşman kontrolünde bulunan başkent İstanbul'da bulunan Saltanat Hükûmeti'nin, Ankara'da millet iradesine dayanan Meclis'in kabul ettiği 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'daki kesin hükümlere karşı, kendini halâ Türk ulusunun temsilcisi saymasına karşı bir tepkiydi.

1921 Anayasası'nın bazı boşluklarının bulunması o dönem için doğaldı. Yeni devletin bir başkanının ve bir başkentinin belgelenmemiş olması bunlar arasındaydı. 1923 yılı Ekiminde doğan kabine bunalımı olayının da etkisiyle Cumhuriyetin ilân edilmesi kaçınılmaz hale gelmişti", Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyetin ilânı öncesinde Çankaya'da yakın arkadaşlarıyla yemek yemiş ve yemek sırasında: "Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz" diyerek onlara konuyu açmış, onlar da bu düşünceye katılmışlardı. Yine o gece yapılan kısa bir programla vazifeliler görevlendirilmişti. Bunlar arasında olup da geceyi konuk olarak Çankaya'da geçiren İsmet Paşa ile birlikte Mustafa Kemal, bir yasa tasarısı hazırlamışlardı. Cumhuriyet'in ilânı, 1921 tarihli Anayasa'nın eski hükümlerine değişiklikler getirmiştir. Bunlar arasında birinci maddeye eklenen fıkra: "Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir" idi. Mustafa Kemal Paşa bu mutlu kararın alınmasında, söz ve oy sahiplerini, ortaya koyduğu önerge ile hazırlamıştır. Bu önergenin ilkeleri arasındaki: "Hükûmetin kurulması zorunludur", "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde kuvvet yoktur" ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar" ve benzeri esasları Mustafa Kemal: "Böyle bir hükûmet, ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükûmetidir. Cumhuriyettir"⁹⁷ biçiminde açıklar. Cumhuriyetin ilân edildiği gün, aynı zamanda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimiyle, Mustafa Kemal Paşa Yeni Türk Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olmuştu.

Cumhuriyet'in ilânı, alışlagelen eski rejim nedeniyle, bazı çevrelerde memnuniyetsizlik de uyandırmaktan geri kalmadı. Bu

⁹⁷ Atatürk Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 8.

sırada, doğal olarak, yeni rejimin ateşli savunucuları da vardı. Bunlar, Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış olan ülkü arkadaşlarıydı. Karşıt gruplar, özellikle din kisvesi altında hareket ederek halifelik müessesini istismar konusuna başvurdular. Mustafa Kemal: "Cumhuriyetin ilânı üzerine İstanbul'da bazı kimseler ve bazı gazeteler, Halife'ye de bir rol yaptırmak hevesine düştüler. Halife'nin istifa ettiği veya edeceği hakkında gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayımlandı"⁹⁸ diyerek bu olayları dile getirir. O, bazı gazetecilerin Cumhuriyetçi olduklarını ilân ettikleri halde, Cumhuriyet yönetiminin başında, halife olarak Osmanlı hanedanından birinin bulunması gerektiğini savunduğunu da dile getirir⁹⁹. Bazı gazeteler için de: "Esas olan ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik, Cumhuriyet'in gelişmesiyle sağlanır. Türk ulusu, ulusal egemenliği elde etti; Cumhuriyet'in ilânına gerek yoktur, yanlıştır"¹⁰⁰ gibi savlarda bulduklarını söyler. Cumhuriyet'in ilânı, geleneklerine bağlı bazı tutucu çevrelere ve direnişlere karşın, İnkılâbın kendi felsefesine ve uygulamasına yararlı bir şekilde kararlılıkla yapılmıştır.

6. Saltanatın Kaldırılması, Yüzlerce Yıllık Bir Geleniğin Sökülüp Atılması

Saltanatın kaldırılması Türk İnkılâp Tarihi'nde, siyasal inkılâp hareketlerindedir. Bilindiği gibi Ankara'da ulusal nitelikli bir Meclis'in kurulmasından sonra, İstanbul'da bulunan Osmanlı Devleti, şeklen varlığını sürdüren ancak başkentinin düşman işgali altında bulunuşu, tutum ve davranışı nedeniyle etkinliği olmayan bir kuruluştu. Atatürk'ün önderliğinde yapılan Türk İnkılâp Hareketi'nin belirgin yönlerinden en önemlisi, eski köhnemiş siyasal ve sosyal kurum ve kuruluşları söküp atmasıdır. Bu kurumlar arasında "padişahlık" da vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın "devlet kurucu" niteliği, kurduğu yeni Türk Devleti'yle kanıtlanmış; bu Devlet, alışlagelen saltanatı da söküp atmıştır. Ancak saltanatın kaldırılması, uzun ve plânlı bir hazırlıktan ve özellikle Birinci Büyük Millet Meclisi'ndeki üyelerin arasındaki saltanat yandaşlarının akıl ya da zor yoluyla kazanılmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir. Saltanat yandaşları arasında Mustafa Kemal Paşa'nın bazı arkadaşlarının bulunuşu, bu alandaki çalışmaların kolay olmadığını belirtmeye yeter. Mustafa

⁹⁸ a.g.e., s. 455.

⁹⁹ a.g.e. s. 459.

¹⁰⁰ a.g.e. s. 461.

Kemal Paşa dahi konuyu başlangıçta kolayca ortaya atamamış ve attıktan sonra da: “Türk milletinin ve onun biricik temsilcisi bulunan Yüce Meclis’in, vatanın ve milletin bağımsızlığını, hayatını kurtarmak için çalışırken, hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok uğraşması sakıncalıdır. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek yüksek çıkarlarımız gereğidir. Eğer maksat, bugünkü Halife ve Padişah’a bağlılık ve sadakatten ayrılınmadığını söylemek ve göstermekse, bu zat haindir. Düşmanların vatan ve millet aleyhinde kullandıkları bir alettir. . . .”¹⁰¹ biçiminde konuşmuştur.

Saltanat ve hilâfet tartışmalarının yapıldığı bir dönemde, yurdun düşman istilâsından kurtarılması sorununun çözüme kavuşturulması çabaları da yoğun olarak sürdürülüyordu. Lozan Konferansı’nın toplanması sırasında, İstanbul Hükümeti’nin de bu Konferans’a katılmak istemesi, saltanat sorununun çözüme kavuşturulması zorunluluğunu getirdi. Ancak bu konuda özenle hareket etme gereği de duyulduğundan, 1 Kasım 1922’de, Türkiye Büyük Millet Meclisi, saltanatla hilâfeti birbirinden ayırıp saltanatı kaldırdı. Bu konuda hilâfet yine varlığını koruduğundan halifelîğe yine hanedan’dan Abdülmecid Efendi seçildi.¹⁰² Mustafa Kemal Paşa bunu: “Gerçekten 1 Kasım 1922 tarihli Kanun gereğince hilâfet ile saltanat birbirinden ayırt edildi. Böylece iki buçuk yıldan fazla bir zamandan beri fiilen hükmünü yürüten ulusal saltanatın varlığı doğrulandı”¹⁰³ şeklinde anlatır.

Doğal olarak saltanatın kaldırılmasından sonra, siyasal alanda doğan boşluk nedeniyle, yeni bazı kararların alınması da gerekiyordu. İşte yapılan bu hazırlıklar dönemi, Türk İnkılâp Tarihi’nde, “Saltanat döneminden Cumhuriyet dönemine geçiş” olarak yer alır. Bu dönemde eski ve yeni savunuların tartışmaları, birbirlerini engellemeleri veya atlatmaları şeklindeki çalışmalar, Ankara’nın o günlerinin özelliklerindedir. Mustafa Kemal Paşa bu olaylara “Nutuk” adlı eserinde şu şekilde yer vermiştir: “Saltanat döneminden Cumhuriyet dönemine geçebilmek için, herkesin bildiği gibi, bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki düşünce ve görüş, birbiriyle sürekli

¹⁰¹ a.g.e., s. 155.

¹⁰² Halifelik daha sonra 3 Mart 1924’te kaldırılmış ve hanedandan gelenler yurt dışına çıkarılmıştır.

¹⁰³ Atatürk; Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 289.

olarak çarpıştı. O düşüncelerden biri, saltanat döneminin sürdürülmesiydi. Bu düşüncenin yandaşları belli idi. Diğer düşünce, saltanat rejimine son vererek cumhuriyet rejimi kurmaktı. Bu bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi başlangıçta açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak görüşümüzün uygulama yeteneğinden bahsetmeksizin zaman geldiğinde uygulayabilmek için saltanat yandaşlarının düşüncelerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorunda idik. Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu) yapılırken, saltanat yandaşları, padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesinde direnirlerdi. Biz, bunu zamanı gelmediğini ve gerek olmadığını ileri sürerek, o noktayı geçiştirmekte yarar görüyorduk.

Devlet idaresini, cumhuriyetten bahsetmeksizin, ulusal egemenlik esasları içinde her an cumhuriyete doğru yürüyen rejim etrafında merkezleştirmeye çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük makam olmadığını telkinde direnerek, saltanat ve hilâfet makamları olmaksızın, devleti yönetmenin mümkün olacağını kanıtlamak gerekti.

Devlet başkanlığından bahsetmeksizin, onun vazifesini, fiilî olarak Meclis Başkanı'na gördürüyorduk.

Uygulamada ise, Meclis'in başkanı ikinci başkan idi. Hükûmet vardı. Fakat, "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvanını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten kaçınıyorduk; çünkü, hemen, saltanatçılar padişahın yetkisini kullanması gereğini ortaya atacaklardı."¹⁰⁴

Bu bilgiler önünde Cumhuriyetin kabul ve ilânının sanıldığı kadar kolay olmadığı açıktır.

7. Cumhuriyet Döneminde Siyasal Akımlar ve Parti Hareketleri

Yeni Türkiye Devleti'nin ilk Meclisi'nin kurulduğu zamanki yapısı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Meclis'ten farklı idi. Osmanlı Devleti Anayasası gereğince uygulanan sistemde parlamento, iki Meclis'ten oluşmaktaydı. Bu Meclislerden ikincinin üyeleri padişah tarafından seçilirdi. Padişahın sorumsuzluğu bulunmakla beraber bu sistemde padişah yine söz sahibi, yani yürütme erkinin temsilcisi ve başıydı. Bu sistemde, kurulan hükûmetin parlamentoya karşı sorumlu bulunuşu ve parlamentonun da padişah tarafından dağıtılabilmesi nedeniyle saltanat makamı, parlamentonun üstünde bir güç

¹⁰⁴ a.g.e., s. 468.

olarak belirgindir.¹⁰⁵ Ankara'da, 23 Nisan 1920'de kurulan Meclis'te de, özellikle ilk Anayasa'nın yapılışı sırasında, saltanat ve hilâfetin yandaşları türlü sorunlar çıkarmışlardı. Bir yandan ulusal bağımsızlık sorunu çözüm beklerken, onun yanında "saltanat" ve "hilâfet" de bir sorun haline sokulmuştu. Mustafa Kemal Paşa bu tür davranışlara karşı: "*Saltanat, millete geçmiştir. Saltanat kalmamıştır; hilâfet de saltanat demektir, o halde onun da varlığı için bir sebep yoktur* tarzında açık ve kesin konuşulamıyordu"¹⁰⁶ der.

Mevcut sistemle, İstanbul'daki hükûmet arasındaki durum bu şekildeyken Meclis'te ayrıca bazı bölünme ve ayrılıklar da o dönemin olaylarındandı. Bunlar, daha çok siyasal zümreler halindeydi. Siyasal düşünce ve ideolojilerden doğan Meclis grupları, birer siyasal parti olmaktan öte¹⁰⁷, "Tesanüt (Dayanışma) Grubu", "İstiklâl (Bağımsızlık)", "Halk Zümresi" ve "İslâhat (Düzeltilme, Yenileme) Grubu" gibi adlar halinde ayrılmışlarsa da, bunlar belli bir program sahibi değillerdi. Bu grupların bulunduğu Meclis'te Mustafa Kemal de "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" adıyla bir grup kurmuştu. O'na inanmış bazı kişilerle kurulmuş olan grup, "Birinci Grup" olarak da biliniyor ve tanınıyordu. "Hakların savunması" anlamında bir ada sahip olan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kuruluşunu ve amacını Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle anlatır: "Nihayet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti. Birinci nokta: Grup, Misak-ı Millî¹⁰⁸ prensipleri

¹⁰⁵ Devlette, yasama (teşri, yasa yapma), yürütme (icra) ve yargı (kaza) olmak üzere başlıca üç kuvvet vardır. Bunlardan yasama kuvveti, devletin esas ögesi olanların uyması gereken kuralları koyar. Yürütme, genel kuralların özel hallere uydurularak uygulanmasıdır. Yargı ise, kurallarını - yasalarını - açıklamasından çıkacak anlaşmazlıkları çözmek anlamında kabul edilebilir. Belirtilen bu konulardaki yetkiler, bir tek organda (kişi veya meclis) toplanırsa bu, kuvvetler birliği olarak anlaşılır; ayrı ayrı organlara bırakılırsa kuvvetler ayrılığı vardır denir.

¹⁰⁶ Atatürk; Nutuk, c. I, Millî Eğitim Basımevi 1975, s. 155.

¹⁰⁷ İlk Mecliste başlangıçta milletvekilleri ortak bir ilkele yani Misak-ı Millî (Ulusal Ant)yi bir program olarak benimsemişlerdi.

¹⁰⁸ "Misak-ı Millî", bugünkü dille "Ulusal Ant", Anadolu'da gelişen ulusal dâva hakkında açık bir karar vermek üzere 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Osmanlı Mebuslar Meclisinde, Felâh-ı Vatan Grubu'nun hazırlayıp 28 Ocak 1920'de Meclis'e kabul ettirdiği belgedir. Bu belge 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi sırasında sınırlar içinde halkın mukadderatıyla, siyasî, adlî, malî kayıtlara karşı hükümleri kapsıyordu.

çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini gereken hedeflere yönelterek kullanacak ve memleketin resmî ve özel bütün kuruluş ve kurumlarının bu ana amaca hizmet etmelerine çalışacaktır. İkinci nokta: Grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde şimdiden sırasıyla tespite ve hazırlamaya çalışacaktır.”¹⁰⁹

Atatürk’ün anlatışıyla: “Bu grup Birinci Büyük Millet Meclisi’nin devam ettiği müddetçe hükûmetin vazifesini yapabilmesine hizmet edebilmiştir.” Ancak bu grup karşısında bulunan bir grubun Meclisteki varlığı, tarihsel gerçeklerdendir.

Başlangıçta ulusal bağımsızlığın kazanılmasına yönelik çabalar nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görülmeyen siyasal partiler ve faaliyetler, Bağımsızlık Savaşı’nın sonuçlandırılmasından sonra kıpırdanmalar gösterdi. Mustafa Kemal Paşa’nın “halkçılık” ilkesinden doğan programa dayalı Halk Partisi, 1923 yılının gelişmelerindedir. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurulmasını, halk ile yakından ilişki kurmak amacına bağlar. Bundan başka partinin kurulmasında yaklaşan seçimlerin de rol oynadığı görülmektedir. Doğal olarak bir inkılâp önderi olan Atatürk, reformları rahatça yapabilmek için O’nu destekleyecek bir dayanağa da gereksinme duymaktaydı. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurulması kararını şöyle anlatır: “Saltanatın kaldırılması, hilâfet makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelmek, ruh hallerini ve düşünsel eğilimlerini bir daha incelemek konusu önemliydi. Bundan başka Meclis, son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim nedeniyle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni siyasal bir parti haline getirmeye karar vermiştim. Barış gerçekleştiği takdirde, cemiyet teşkilâtımızın siyasî partiye dönüşmesini gerekli görüyordum. Bu hususta halk ile kendim görüşüp konuşmayı uygun ve yararlı buluyordum. Zaferden sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatla, Batı Anadolu’da bir gezi yapmak üzere 14 Aralık 1923 tarihinde, Ankara’dan hareket ettim. Eskişehir’den itibaren İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir’de, halkı uygun yerlerde toplayarak, uzun sohbetlerde bulundum. Halkın, bana, istedikleri gibi, serbestçe sorular yöneltmesini istedim.

¹⁰⁹ Atatürk; Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 189.

Sorulan sorulara cevap olmak üzere, altı saat, yedi saat devam eden konferanslar verdim.”¹¹⁰ Bu gezi sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çeken husus halkın öğrenmek istediği konuların “Lozan Konferansı ve sonucu”, “millî egemenlik ve hilâfet makamı” ve bir de “kurmak istediği siyasal parti” üzerinde toplandığıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın kurmak istediği siyasal partinin hazırlıkları, gerçekte bir yıl daha eski bir tarihe kadar gider. O, kuracağı parti için araştırma ve girişimlere daha önce başlamış ve özellikle böyle bir partinin programının nasıl olması üzerinde kamuoyu yoklamalarında bulunmuştu. Kurulacak parti, O'nun düşünce ve ilkelerini halka yayacak ve önderlik ettiği inkılâpta O'na destek olacaktı. Bu girişimlerde O, halkın nabzını yoklamaya önem vererek, bu amaçla yurt gezisine de çıkmıştı. Bundan önce de, amacını yaymak üzere, Ankara basınına aracı yapmıştı. Mustafa Kemal bunu şöyle anlatır: “Her yerde, siyasî parti kurulması hakkında da halk ile uzun sohbetler yaptım. 7 Aralık 1922 tarihinde Ankara basını vasıtasıyla, halkçılık prensibine dayanan ve Halk Partisi adıyla siyasî bir parti kurmak niyetinde olduğumu açıklayarak, bu partinin nasıl bir program izlemesi gerektiği hakkında, bütün vatanseverlerin, bilim ve teknik adamlarının yardım ve işbirliğine başvurmuştum.”¹¹¹ Mustafa Kemal Paşa yurttaşlar ve bilim adamlarından aldığı bilgiler ve izlenimlerle, kuracağı partinin prensiplerini 8 Nisan 1923 tarihinde saptadı. Bunlar, o tarihte, dokuz ilkeden oluşmaktaydı. Bu dokuz ilke, İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında açıklanan program halinde kurulacak yeni partinin izleyeceği yolun temel taşları olarak düşünülmüştü.

11 Eylül 1923'de, halkçılık esaslarına dayalı partinin kuruluşu, Türk siyasal tarihinde ve Türk İnkılâbı'nda bir aşama olarak kabul edilmelidir. Her ne kadar daha önceleri, İmparatorluk döneminde de siyasal parti faaliyetleri ve varlığı bulunuyor idiye de, bunlar, başta egemen olan bir padişahlık müessesesinin gölgesi altında kuruldukları gibi, Türk toplumuna yön veren inkılâpçı bir anlayış ve durum içinde kurulmuş değillerdi. Özellikle Atatürk'ün bu alanda halka danışarak veya halkın eğilimlerine önem vermek suretiyle yaptığı girişim ve yoklamalar, millet iradesini göz önünde bulundurduğunu

¹¹⁰ a.g.e., s. 312.

¹¹¹ a.g.e., s. 328.

ve kurulacak siyasal teşekkülün halka dayalı olmasını istediğini ortaya koymuş oluyordu. Ancak, Atatürk'ün kurduğu parti'nin programı donmuş veya doktriner nitelikli bir görünüşte olmayıp, ilke ve halkın o dönemdeki gerçeklerine dayanan geleceğe de yönelik bir nitelikteydi. Atatürk, o yıllardaki karşıt zümrelerin yeni programa karşı tutumlarını şöyle anlatır: "Yayınladığımız programı, bir siyasal parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Halk Partisi'nin programı yoktur, dediler. Gerçekten umdeler (prensipler) adı altında bilinen programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda bir kitap değildi. Fakat temel prensipleri kapsıyordu ve pratikti. Biz de uygulanması imkânsız fikirleri, nazarı bir takım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Millettin maddî ve manevî yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, söz ve nazariyelere değil, iş ve icraata öncelik vermeyi seçtik. Bununla beraber, *Egemenlik Ulusundur, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir makam, milletin mukadderatına hâkim olamaz, Bütün yasaların düzenlenmesinde, her çeşit teşkilâtta, idarenin genel ayrıntılarında, genel eğitimde, iktisatta ulusal egemenlik esasları içinde hareket olunacaktır. Saltanatın kaldırılması hakkındaki karar, değişmez bir yasa hükmüdür* gibi bilinmesi gereken önemli noktalar ve *mahkemelerde reform yapılacağı*... gibi önemli ve acil ihtiyaçlar, prensiplerden uzak tutulmamıştı."¹¹² Özlü yönleriyle anlatılan bu programdan doğan Halk Partisi, ülkenin siyasal hayatında olumlu adımlardan biri olmuştu. Atatürk : "Prensipler, Halk Partisi'nin kurulmasına ve faaliyet göstermesine yetti. Parti adına sonradan Cumhuriyet sözcüğü de eklenerek - bilindiği gibi - Cumhuriyet Halk Partisi adı verildi"¹¹³ diyerek özetlediği bu yeni parti, bir yenilik olarak Yeni Türkiye Devleti'nde bir siyasal boşluğu doldurmuştu. Bu partinin özelliği, inkılâpçı bir yapıya sahip olmasından başka, bütün milletvekillerinin bu partiye girmiş bulunmaları ve Mustafa Kemal'in partinin başkanlığına seçilmiş olmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri ve programı, özü bakımından değerlendirilecek olursa: O'nun sürdürülmekte olan inkılâp hareketlerine öncü olarak kurulduğu görülür. O'nun programının daha sonraları geliştirildiği de göz önünde tutulacak olursa, bu partinin kendisinin inkılâpçı ve yenilikçi bir yapıda olduğu anlaşılır.

¹¹² a g e., s. 329.

¹¹³ a.g.e., s. 330.

8. Çok Partili Siyaset Kıpırdanışları

Kabul etmek gerekir ki, siyasal alanda partili hayata girişin Türk tarihindeki geçmişi çok eski sayılamaz. Bir olgu olarak Türk tarihi genellikle başkan çevresinde disiplin içersinde toplanmakla belirgindir. Daha çok askerî fetihlerde de etkisini sürdürmüş olan köklü bir geleneğini kısa sürede değiştirilmesi beklenemez. Deęiřtirilse bunun yerleşip kökleşmesi için uzun zamana gereksinme duyulması doğaldır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemindeki parti hareketlerinde başarısızlıklar da olsa bunu olağan karşılamak ve takdir etmek de gereklidir.

Cumhuriyet döneminde, daha başlangıçtan itibaren parti kurmak üzere bazı kıpırdanışlar, girişimler olmuştur. Bu, Türk toplumunda "Partiler Tarihi" bakımından üzerinde durulması gereken konulardandır. Bunlardan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası¹¹⁴ da Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki siyasal hareketlerden biridir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin birer üyesi oldukları halde, sonradan çeşitli nedenlerle onu beğenmeyenler, yeni bir parti kurma yolunu benimsedikleri zaman, bundan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası doğdu¹¹⁵. 17 Kasım 1924 tarihinde, yani Cumhuriyetin ilânından ortalama bir yıl sonra kurulan bu parti, ilkelerinde liberal bir tutumu, sosyal alanda ilerleme ve gelişmeyi amaçladığını; ayrıca dinsel inanışlara saygılı bulunduğunu açıklamıştı. Türk İnkılâbı'nın daha başlangıç yıllarında Halk Partisi'nin karşısına çıkan böyle bir partinin varlığı, Türk demokrasi tarihinde bir aşama olarak kabul edilirse de, tarihsel olguların ters rastlantılarıyla, bir ara bağımsızlığından olma tehlikesiyle yüz yüze gelip bundan kurtulan ve yaralarını sarıp çağdaşlaşma hedefine yönelen Türk toplumunun, Atatürk'ün önderliğinde yapacağı köklü inkılâplar bu tür partilerin engellemeleriyle tökezletilecek miydi? Asıl sorun, bu tür partilerin tutucu veya ilerici olup olmadıklarında toplanabilirdi. Çağdaş dünyaya katılmak, ancak zorlu ve köklü reformlarla sağlanabilirdi. Gerçekte demokrasi alanında yürümeye karar vermiş toplumlar, doğal olarak, bu yolda zorunlu olan reformları yapmadan amaca ulaşamazlar. Böyle bir

¹¹⁴ "Yenilikçi Cumhuriyet Partisi" olarak çevrilebilir.

¹¹⁵ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi) Yönetim Kurulu'nda Kâzım Karabekir Paşa, Adnan (Adıvar) ve Rauf (Orbay) ile Ali Fuat Paşa, Rüřtü Paşa, İsmail Canbulat ve Sabit, Muhtar, Şükrü, Necati, Faik Beyler vardı.

dönemde ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, açıkladığı programıyla birçok karşı zümrelerin de inanç ve ülkü yeri olmakta gecikmedi. İlimlisından aşırısına kadar tutucular, meşrutiyet yandaşları yeni partinin safları arasında yerlerini alırken, bunların arasına inkılâba karşı olan kimseler de katılmakta gecikmedi. Ülkenin düşman işgalinden kurtuluşunun hemen sonunda ortaya çıkan ve demokrasi yönetimiyle yönetilen ülkelerin bir gereği gibi görülen bu yeni durumda, basın alanında söz sahibi bazı büyük yayın organları da yeni partinin destekçisi olmaya yöneldiler. Esasen başkaldırmak için fırsat kollayan bazı çevreler ve zümrelerin cüret ve cesaretlerini artırıp, özlenen ve gerçekten bu dönemde gerekli olan huzur ve sükûnu bozdukları da görüldü. Ortamın elverişli olduğunu gören dış çevreler de bu durumu körüklemekten geri kalmadılar. Doğu Anadolu'daki isyan işte böyle bir ortamda, iç durumun uygunluğu ve dış kışkırtmaların etkisiyle patlak verdi.

Türk İnkılâp Tarihi'nde "Şeyh Sait İsyanı" olarak yer alan ve daha çok irticaî bir öze sahip olan Doğu İsyanı, Türk inkılâb hareketinin başlangıç yıllarında, yurt kalkınmasına yönelik inkılâpçı kadro için, çözüme gereken başlıca sorunlar arasında yer aldı. Genellikle Doğu Anadolu'nun cahil halk toplulukları üzerinde, dine dayalı rüzgârıyla etkili olabilen bu isyancılar, devletin başına bir gaile ve çözümlü muhakkak gereken bir sorun oldular.

Yeni rejimi koruma yolunda bu yıllarda zecrî hareket etme, isyanı kuvvetle bastırma ve bunlara paralel olarak daha bazı ek önlemlerin alınması da zorunlu oldu. Kısmî seferberlik ilânı, evvelce kabul edilen "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"na yeni madde eklenmesi ve "Takrir-i Sükûn Kanunu"nun çıkarılması (4 Mart 1925)¹¹⁶, Hükûmete olağanüstü yetkiler verilmesi, İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması gibi tedbirler bu dönem olaylarının ortaya çıkardığı durum nedeniyledir.

Yeni rejimin güvenliği gerekçesiyle, olaylarda doğrudan bir rolü bulunmamakla beraber, dolaylı olarak olayların çıkışında etkisi olabileceği varsayımı ile Terakkiperver Cumhuriyet Partisi, 3 Haziran 1925

¹¹⁶ Takrir-i Sükûn Kanunu'nun metni şöyleydi: "Madde 1-İrtica ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu ve güvenlik ve asayişini bozmaya neden bütün teşkilât ve kışkırtıcı ve özendirici girişimler ve yayımları hükûmet, Cumhurbaşkanının onayı ile, resen idareten önlemeye yetkilidir. İşbu fiillere katılanları İstiklâl Mahkemesine verebilir."

tarihinde kapatıldı. Bu kararda doğal olarak, güvenceye alınmak istenen yeni rejim ile gerekli atılımları gerçekleştirecek ortamın yaratılma düşüncesi önemli rol oynamış, demokrasi mi? yoksa rejimin selâmeti mi? tartışması yapılmış olmalıdır. Bundan sonra Atatürk'ün şahsına yapılan suikast olayı (13 Haziran 1926) ile daha sonraki "Menemen Olayı" (23 Aralık 1930), bu yıllarda alınan veya alınmış olan tedbirlerin haklılığını kanıtlamaktadır.

Yeni Seçimler

1926 yılının Eylül ayında yapılan yeni seçimlerin, İkinci Büyük Millet Meclisi'nin dönemini tamamlamadan yapılışı, bu yıllarda yeni rejimin selâmeti bakımından düşünce ve endişesinin sonucu olarak kabul edilebilir. Yine bu yıllarda yeni rejim durumunu ve geleceğini güvenceye almak zorundaydı. Yapılan seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının tam liste halinde kazanmaları, bir bakıma inkılâpçı kadronun kuruluşu veya güçlenmesi olarak kabul edilebilir.

Üçüncü Büyük Millet Meclisi dönemi, inkılâp hareketlerine taze kan vermesi bakımından özlenen bir yapıya sahipti denebilir. Bu Meclis, o dönemde ülkenin yönetim düzeninde değişiklik yapan bazı olumlu kararlar aldı. Bundan başka dış ilişkiler alanında da beğenilen bazı uygulamalarda bulundu. Ancak, asker ve fatih ulusların çoğu kez geri kaldığı ekonomi alanında bekleneni yeterince veremedi. Bu yıllarda dünya milletlerinin ekonomisini şiddetle sarsmış olan bunalım da ortaya çıkınca, yeni rejimin ekonomi alanındaki görüş ve uygulamalarını sorun yapmaya başladılar. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin "devletçilik" ilkesi, başlıca hedef olarak, siyasal alandaki topları üzerine çekmeye başladı. Bu sistem karşısında, liberal sistem ileri sürüldü. Daha önceki Tarakkıperver Parti'nin doğuşu ve sönüşüne karşın, inkılâp önderinin de izin ve hoşgörüsü ile, "Serbest Cumhuriyet Fırkası (Partisi)" 12 Ağustos 1930'da Türk siyasal hayatında yer aldı. Bu partinin adına "serbest" sözcüğünün eklenmesi doğal olarak ekonomi sistemlerinden "liberalizm" ile paralellliğini ortaya koymaktaydı. Gerçekten de liberal sistemler, yönetimlerin otoritelerini yönetenlerin lehine sınırlayan sistemler olarak belirgin olduğundan, bu parti, devletçiliği benimsemiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında yerini almıştı. Bu nedenle muhalefet cephesini de oluşturuyordu. Parti'nin başında başkan

olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Fethi Bey (Okyar)'in bulunması, güvenceyi sağlamaktaydı. Bir karşıt partinin kuruluşu, sadece merkezdeki teşkilâtla sınırlanamazdı. Doğal olarak bu teşkilât, ülke çapında örgütlenmeye çalışacak, genişleyecek ve yandaşlarını saflarında toplayacaktı. Serbest Cumhuriyet Partisi, yurt içinde yaptığı propaganda ve genişlemede, kamuoyunda çoğu kez "Serbest Parti" olarak anılagelmiştir. Bu serbestlikte, biraz da, halkın eğiliminde var olan sınırlamaya karşı olmak ve rahatlık gibi propaganda ögesi etkili olmuştur. Mevcut rejimi beğenenlerin bulunuşu ne kadar doğal ise, bunların karşıt bir kuruluş içinde toplanmaları da doğaldı. Mevcut rejimi beğenmeyenler, tutucular ve bazı inkılâp karşıtlarının da katılımıyla Serbest Cumhuriyet Partisi yurt içinde güçlü bir örgüt olarak, inkılâbı savunan Cumhuriyet Halk Partisi için tehdit edici bir karektere dönüştü. Bunda, partinin samimi olarak inkılâbı savunan veya inkılâpçı yöneticilerinin ellerindeki dizgini kaçırmaları da etken olmuştur denebilir. İkinci kez uygulamaya sokulan ve demokrasilerin bir gereği olan çok partili sistem için en verişli ortamın henüz sağlanamamış olduğu gerçeği ortaya çıkınca, 17 Kasım 1930'da Serbest Cumhuriyet Partisi'nin de sonucu belli oldu. Bu sonuçta partinin kurucuları yine kendi partilerini kapattılar.

Bu siyasal olay, inkılâpçı Mustafa Kemal'in kafasında tasarladığı çağdaşlaşma amacının bir uygulaması veya denemesi olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal Paşa, çok partili sistemi beğenip, kabul etmeseydi, gerçekten böyle bir partinin kurulması girişimini destekler miydi? sorusuna "desteklemezdi" yanıtı verilebilir. Ancak O'nun kafasında tasarlayıp özlü ve köklü reformların gerçekleştirme ortamı üzerinde kara bulutlar dolaşmaya başlayınca, çok partili rejim uygulamalarını ilerdeki bir zamana bırakmış ve henüz vaktin erken olduğunu düşünmüştür.

9. Atatürk ve Demokrasi

Atatürk'ün demokrasi anlayışı ve bu yola dönük uygulaması ulusal egemenlik ilkesinde billurlaşır. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal egemenliğin kayıtsız şartsız padişahı olmasına karşın Atatürk, "ulusal egemenlik" ilkesini millete maletmek yürekliliğini göstermiştir. Atatürk'ün bu girişimi, Türk devlet hayatında ulusal irade kavramının temelini atmıştır. Türk ulusunu oluşturan bireylerin irade-

lerinin toplamı veya bileşkesi olarak benimsemesi gereken ulusal irade, Bağımsızlık Savaşı'na götüren koşullar içinde doğmuş, gelişmiş ve Cumhuriyet rejiminde şekillenmiştir. Atatürk'ün önderlik ettiği Türk İnkilâbı'nda "ulusal egemenlik", Türk ulusunun benliğini duymasında, Bağımsızlık Savaşı'na başlayıp onu zaferle sonuçlandırmasında en önemli etken olmuştur. Türk ulusunun kendine özgü yetenekleri yanında, ulusal egemenlik faktörünü de gözde tutmak gerekir. Türk ulusu, istilâci düşmana karşı bağımsızlığını koruma ve özgür yaşama azmini, millî egemenlikten aldığı güçle gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal, 5.11.1923'te Akhisar'da yaptığı konuşma ile Türklerin eski ve yeni devlet şeklinin, bu devlet içinde asıl unsur olan Türk milletinin yeni devlet anlayışına bağlılığını şöyle anlatmıştı: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, pekâlâ bilirsiniz ki eski Babıâli Hükûmeti¹¹⁷ değildir, eski Osmanlı Devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız, Osmanlı Devleti'ni yıkarak asıl unsuru olan Türk ulusunu da yok etmek istiyorlardı. Halbuki Türk ulusu, yeni bir iman ve kesin bir ulusal azim ile yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin dayandığı temeller *tam bağımsızlık ve kayıtsız şartsız millî egemenlikten* ibarettir. Millet, bu egemenlikten zerresini elden çıkarmayacaktır; gözünü açmıştır"¹¹⁸. Atatürk'ün bu sözleri bize, egemenliğin Türk ulusunda olduğunu ve olması gerektiğini kanıtlar. Bu temel düşünce, Atatürk tarafından ortaya atılmış ve Türk Devleti'nin en önemli ilkelerinden biri olmuştur. Atatürk 16.X.1923'te Arifiye'de yaptığı konuşmada: "Halk, ulusal egemenliği benimsemiş ve memlekette tek egemen ve etmenin-âmilin-kendisinden ibaret olduğunu unutmamalıdır" diyerek, bütün güç ve egemenliğin halktan kaynaklandığını ve halka dayandığını kanıtlamak istemişti.

Atatürk, Türk ulusunun gerçek eğilimine saygılıydı. 22.IX.1924'te Samsun'da öğretmenlerle yaptığı konuşmada: "Bir insan memleket ve milletine yararlı bir iş yaparken, gözünden bir an uzak bulundurmamaya zorunlu olduğu kural ulusun gerçek eğilimidir"¹¹⁹ demişti. Günümüzde demokrasi ile yönetilen ülkelerde bu siyasal sözcük, halkın genel eğilimi şeklinde anlaşılmakta, yönetimde ulusal irade söz sahibi olmaktadır. Türk siyasal varlığında demokrasinin yokluğu

¹¹⁷ Babıâli Hükûmeti, Osmanlı Devleti Hükûmeti'ni anlatır.

¹¹⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. I, s. 91.

¹¹⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. II, s. 200.

ileri sürülemez. Çok eski Türk toplumlarında bu yöntem uygulanırken yüzyıllar sonra bunun zoraki olarak bırakıldığı bir gerçektir. Bu konu, Türk Demokrasi Tarihi içinde incelenmesi gereken bir konu olmakla beraber, Atatürk'ün demokrasi ile ilgili tutum ve değerlendirmelerini belirtmesi bakımından O'nun şu şekilde özetlenen sözlerinde yer almaktadır: "Türk ulusu, en eski tarihlerinde, ünlü kurultaylarıyla, bu kurultaylarda, devlet başkanlarını seçmeleriyle demokrasi düşüncesine ne kadar bağlı olduklarını göstermişlerdir. Son tarih dönemlerinde, Türklerin kurdukları devletlerde başlarına gelen padişahlar, bu yöntemden ayrılarak müstebit olmuşlardır"¹²⁰ demişti. Padişahların bu yöntemi benimsememelerinin nedenini, onların çevresinde yer alanlarının telkinine bağlayan Atatürk, bunların kışkırtmalarıyla: "Tanrısal bir hukuka dayalı bir mutlakiyet kuralı önünde, demokrasi prensibinin, ilk aldığı vaziyet mütevazidir. O önce, hükümdarı devirmeye değil, onun, yalnız kuvvetlerini sınırlamaya, mutlakiyeti kaldırmaya çalıştı. Bu çalışma 400-500 yıl öncsinden başlar. Önce kuvvetin milletten geldiği ve bu kuvvet yeteksiz bir ele düşerse onu geri alabileceği bir kuvvetin, milletten oluşan Meclis tarafından kullanılması gerekeceği anlatıldı.

XVI. yüzyılda, demokrasi prensibi, hükümdarların etkisini kırmak için, siyasal mücadele aracı olarak kullanıldı. Bu mücadelelerde, en sonunda ortaya atılan düşünceler, şunlardan ibarettir. Kuvvet millete aittir. O'nu yasal olarak bir hükümdara vermiştir. Bazı durumlarda geri alabilir.¹²¹ Demokrasinin doğal gelişimini inceleyip bu şekilde özetleyen Atatürk: "Demokrasi prensibi, ulusal egemenlik prensibi şekline girdi ve temel yasaya (Anayasa) (Hukuk-u Esasiye) geçti. Artık, milletle hükümdar arasında anlaşma (mukavele) düşüncesi kayboldu. Ortaya, *Egemenlik bölünmez ve vazgeçilmez* düşüncesi çıktı"¹²² diye düşüncesini özetler.

Atatürk'ün "ulusal egemenlik" ilkesini daha iyi anlayıp kavrayabilmek için, yine Atatürk'ün bu konuda yani, egemenlik konusunda ne düşündüğünü ve ne anladığını ortaya koymakta yarar vardır. Atatürk'e göre: Egemenlik, bireylerin iradeleri üstündedir ve bu irade yine bireylerin oluşturdukları ulusun ortak iradesi şeklinde anlaşıl-

¹²⁰ Afet İnan; Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 21.

¹²¹ a.g.e., s. 21.

¹²² a.g.e., s. 22.

malıdır. Atatürk'ün anlatımıyla : "Egemenlik bireylerin-fertlerin-iradeleri üstünde, bireylerin oluşturduğu, milletin ortak kamusal kişiliğine özgü genel iradedir. Bu nedenle, egemenlik birdir, parçalara ayrılmaz ve egemenliğin anlattığı kamusal irade onun sahibi olan, ortak kişilik, millet tarafından, hiçbir vakit, başkasına devredilemez ve bundan vazgeçilemez".¹²³

Demokrasinin belirgin niteliği, onun siyasal bir yapıda olması ve siyasal bir rejimin adı olmasındadır. Rejim, "Yönetenlerle yönetilenlerin durumunu" belirtir. Genel anlamda: "Yönetenlerin yönetilenler tarafından seçimi" şeklinde anlatılan demokrasi, Atatürk'ün üzerine eğildiği ve amaçları arasında yer verdiği bir yönetim şeklidir. Çünkü Atatürk'ün içtenlikle ortaya attığı "ulusal egemenlik" ilkesi, ancak demokraside yerini bulur. O: "Bizim bildiğimiz demokrasi siyastır, onun amacı, milletin, yönetenler üzerindeki denetimi sayesinde, siyasal özgürlüğü sağlamaktır."¹²⁴ Atatürk'ün demokrasiyi nasıl benimsediği ve onu nasıl sevdiği şu sözleriyle kanıtlanabilir: "Demokrasi, memleket aşkıdır, aynı zamanda babalık ve analıktır."¹²⁵ Atatürk, demokrasiyi esasında bireysel olarak da niteler ve: "Demokrasi, temelinde bireyseldir; bu nitelik vatandaşın egemenliğe, insan olarak katılmasıdır."¹²⁶ Bu sözlerin, anlamı, Atatürk'ün insana ne kadar değer verdiğinin bir kanıtıdır. Gerçekten demokraside insan ve insan özgürlüğü değerlidir ve saygındır. İnsanın egemenliğe katılması Atatürk'ün başlıca istek ve amaçlarındanıdır.

Atatürk'ün demokrasi ile ilgili sözlerinden biri de insan eşitliğiyle ilgili olanıdır. Bu eşitverlik şeklinde anlatılmıştır. O, bu konuda şöyle demektedir: "En son olarak, demokrasi eşitverliktir. Bu nitelik, demokrasinin bireysel olması niteliğinin, zorunlu bir sonucudur, kuşkusuz, bütün bireyler, aynı siyasal hakları taşıyor olmalıdırlar.

Demokrasinin, bu bireysel ve eşitverlik niteliklerinden genel ve eşit oy ilkesi çıkar."¹²⁷ Görüldüğü üzere Atatürk, demokrasinin temeli olan insan eşitliğini savunmakta, bireylerin siyasal haklar yönünden eşitliklerini benimsemektedir. Bu, günümüzün gerçek demokrasilerinin benimsediği temel ilkelerdendir. Demokrasinin bu

¹²³ a.g.e., s. 22.

¹²⁴ a.e.g., s. 22.

¹²⁵ a.g.e., s. 22.

¹²⁶ a.g.e., s. 22.

¹²⁷ a.g.e., s. 23.

ilkesi genel anlamda siyasal demokrasilerin dayanaklarındanadır. Siyasal demokrasilerde, yönetenlerin serbest ve gerçek seçimlerle iş başına gelmeleri, temel düşüncedir. Bu demokrasilerin belirgin özellikleri, kamu özgürlüklerine de yer vermeleridir. Bu demokrasilerde, seçimle gelen meclisler, başlıca özelliktir. Bundan ötürü bu meclisler, "demokratik meclisler" olarak nitelendirilmiştir.

Atatürk'ün demokrasi hakkında öze ait görüşleri ve düşüncelerine değindikten sonra, O'nun kurduğu Cumhuriyet hakkındaki düşünceleri belirtilebilir. Bilindiği üzere, "Cumhuriyetçilik" bir inkılâp ilkesidir. Atatürk ilkeleri arasında bu ilkeyle ilgili olanlar: "halkçılık", "ulusal egemenlik" ve "milliyetçilik"tir. Bunlardan başka Cumhuriyet ile demokrasi arasında da anlam ve ilişkiler bakımından yakınlık vardır. Atatürk bu konuda şöyle der: "Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi esasına dayalı bir devlettir. Demokrasi ise, esas itibarıyla, siyasal mahiyettedir. Düşünseldir, bireyseldir, eşitlikçidir."¹²⁸ Buna göre Atatürk'ün kurduğu devletin temeli, siyasal bakımdan demokrasiyi amaçlamaktadır. Atatürk, özenle kurduğu Cumhuriyet hakkında çeşitli yerlerde ve zamanlarda tanımlamalar yapmıştır. Bu tanımlamalarla bazı kanı ve yargılara ulaşmak kolaydır. Örneğin bunlardan biri şöyledir: "Cumhuriyet ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir."¹²⁹ Bu anlatım içerisinde halka, yani ulusa dayalı olan egemenlik kavramı, Cumhuriyeti anlatmaktadır. Atatürk 1937'de verdiği bir demeçte: "Devlet idaresinde kabul edilen güç birdir ve O ulusundur"¹³⁰ demişti. Yine bu konuşmasıyla ilgili olarak: "Milletimizin bugünkü yönetimi, gerçek niteliğiyle bir halk yönetimidir"¹³¹ sözleri de yukarıdaki sözlerini bütünlemektedir.

Atatürk'ün bütün bu içten sözleri, bizi, O'nun gerçek kurallarına uygun bir demokrasinin kurulup çalıştırılmasını arzuladığını ancak kısa hayat yaşantısına sığdırmak zorunda kaldığı inkılâp hareketlerine sınırlı ömrünün yeterli olamadığı yargısına götürür. O'nun bu samimi istek ve girişimlerini, vefalı Türk milleti anladığı ve onayladığı gibi, yabancılar da tanıklık etmektedirler. Örneğin, İn-

¹²⁸ a.g.e., s. 15.

¹²⁹ Atatürk, Nutuk, s. 325.

¹³⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. I. s. 389.

¹³¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. II, s. 28.

giliz yazarlarından Herbert Sidebotham (Saydbotım) şöyle yazmıştı: “Eğer demokrat diye bir şey varsa Atatürk demokrattır. Atatürk iradesinin ruhu, gerçekten demokrat olmasaydı ve bu ruh bütün halkı etkilememiş bulunsaydı, inkılâplar gerçekleşebilir miydi? Türk aydınları, halkın iyiliği için çalışan demokrasiyi, “halkçılık” olarak niteliyorlar ki, Bentham’ın “En büyük sayıya en büyük iyilik” diye anlatmak istediği şeyin bir ifadesidir. Ve bu konuda Atatürk’ün yönetimi, bazı batı demokrasilerini utandırabilir.”¹³² Yine bir İngiliz Gazetecisi Ward Price (Vard Prays) şöyle diyor: “Diktatörlüklerin katlanamadığı serbest bir yönetimle, demokrasilerin başaramadığı ve başaramayacağı işler yapmıştır. Tarihte böyle adamlar, devirlerine kendi isimlerini vermişlerdir. Yani, o kadar ender yetişirler.”¹³³

Atatürk’ün demokratik bir rejim yönündeki tutumunu ünlü Fransız hukukçusu Prof. Maurice Duverger (Moris Düverje) şöyle değerlendirir: “Seçimlerde çekişmeye yer vermeyen ve tek parti rejimine dayanan Kemalist sistem, demokratik bir sistem değildi. Ama totaliter bir sistem de değildi. Cumhuriyetçi ve liberal ideolojisiyle, çeşitli eğilimlerin çarpışmasına müsaade edecek kadar hoşgörü sistemiyle Cumhuriyetçi Halk Partisi, komünist partisinden olsun, faşist partisinden olsun tüm ayrı bir partiydi. Partinin teklifi, milletin eğitimi için zorunlu bir geçiş olarak kabul ediliyordu. Asıl amaç, çok partili bir rejim ve serbest seçim usulüydü. Mustafa Kemal, bu amacına çok çabuk ulaşmak istiyordu. Devlet Başkanlığı zamanında iki kere çok partili rejimi denediyse de başarı elde edemedi; henüz şartlar gerektiği kadar gelişmemişti.”¹³⁴

Yerli ve yabancı düşünce adamlarının da ortaya koyduğu gibi Atatürk, Batının önde gelen özelliklerinden biri olan demokrasi anlayışına ve uygulamasına yürekten bağlıydı. Bu konuda O’nun sözleri ve uygulamaları Türk ulusunun siyasal yaşantısında hem bir aşama hem de bir ilerlemedir. Türk milletinin yüzlerce yıldan beri alışageldiği yönetim biçiminden ayrılarak çağdaş ve uygar ulusların yönetim sistemine dönüşünün Atatürk’ün yol göstericiliğiyle gerçekleşme yolunda ilerlemesi, ayrıca anlamlıdır. Bu konuda denebilir ki Atatürk dönemi, tam bir demokrasi dönemi değildi; ancak O’nun

¹³² Selâhattin Çiller, Atatürk İçin Diyorlar ki; Varlık Yayınları, İstanbul 1965, s. 178.

¹³³ a.g.e., s. 178.

¹³⁴ a.g.e., s. 179.

içtenlikle istediği ve benimsediği demokrasiyi gerçekleştirme koşullarının hazırlanmakta olduğu bir dönemdi.

10. Atatürk'ün Ölümünden Sonra Demokrasiyi Geliştirme Çabaları

Atatürk'ün çağdaşlaşma ilkesi, aynı zamanda Batılı ulusların benimseyip uyguladığı demokrasi anlayışını ve ülküsünü amaçlıyordu. Bu ülkünün gerçekleştirilmesi konusunda, O'nun da önerisi ve öncülüğü ile birkaç deneme yapılması, başarılı olmasa da, Türk demokrasi hayatının hayırlı ve değerli girişimlerdendir. Atatürk, bu konuda samimi olmasına karşın, özen ve koruma isteyen inkılâpların öncelik alması gerekliliğinden ötürü, Türk siyasal hayatında tek partili dönem, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, uzunca bir süre uygulanmıştır. Bunun nedenleri ayrı bir inceleme konusu yapılmaya değer. Bu savaşın öncesindeki yıllarda dünya siyaset alanındaki tek partili yönetimlerin güçlü varlığı, Türk inkılâp hareketlerinin korunma ihtiyacı ve ulusun demokrasi yolunda bilenip, bilinçlenmesi gibi düşüncelerin etkisinin olduğu ileri sürülebilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye güvenliğini, bu savaşa girmeden, silâh elde ve demokrasiyi savunan devletler safında veya yanlısı olan bir tutumla sağlama çabası göstermiştir. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı, Batılı demokrasilerin üstünlüğü ve zaferleriyle sonuçlanmış, totaliter devletler yenik düşmüşlerdi. Bu gerçek demokrasilerin gücünü kanıtlayan bir olguydu. Esasen demokrasiyi amaçlayan Türkiye Devleti ve halkının, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ortamdan ve gerçeklerden etkilenerek aynı yöne dönük çalışmalara başlaması da doğaldı. İlk kıpırdanmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde doğup filizlenmesi kadar olağan birşey olamazdı. Mevcut iktidarın yıllardan beri süregelen bir geleneğin bozulmasını onaylamayacağı da bilinen gerçeklerdendir.

Türk siyasal hayatında bir yenilik ve uygulama olarak, daha önce örnekleri görülen birden fazla parti çalışmaları, 7 Ocak 1946'da "Demokrat Parti" adıyla kurulan partiyle yeni bir görünüm kazandı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkan yeni parti kurucuları, aynı yıl yapılan seçimlerde 64 milletvekilini Meclis'e sokunca, millet iradesinin temsil yeri, çok partili sistemin simgesi oldu. Bundan sonraki 1950 seçimleri ise yeni partinin ezici çoğunluk kazanmasıyla sonuçlanınca, Türk milleti, siyasal bir olgunluğun örneğini de vermiş oldu. Bu sonuç, millet iradesinin temsil organı olan Türkiye

Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan yasayla sağlanması bakımından ilginçti. Böylece Türk İnkılâbı'nda siyasal inkılâp hareketlerinden biri daha gerçekleşmiş oldu. Demokrat Parti'nin iktidara geliş yılı olan 1950 ile 27 Mayıs 1960 inkılâbı arasında kalan on yıllık dönemin analizinin yapılması, bu inkılâp hareketine neden olan başlıca konuların anlaşılmasına yararlı olabilir. Bunları, iktidar partisinin siyasal, sosyal ve ekonomik tutum ve davranışlarında aramak gerekir.

Memleketin içindeki siyasal, ekonomik ve sosyal bunalım 27 Mayıs 1960 hareketiyle sonuçlandı. 27 Mayıs hareketinin yapıldığı gün Ankara Radyosu'ndan yayınlanan bildirin baş kısmı şöyleydi: "Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silâhlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır. Bu harekete Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partilerüstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır."

Görüldüğü üzere, Türk siyasal tarihinde demokrasi, bir kez daha darboğaza girmiş, bunalıma çare bulmak, uzaklaşılın Atatürk ilkelerine yaklaştırmak ve yeni bir düzen kurma amacıyla partilerüstü bir hareket olarak 27 Mayıs İnkılâp Hareketi yapılmak zorunda kalmıştır. 27 Mayıs 1960 İnkılâp Hareketi'nden sonra ülke, yine demokratik düzen çizgisine getirilerek askerler kışalarına çekildiler. Ulusal egemenlik ilkesi siyasal partilerin normal çalışmalarıyla yeniden işletildi. Bu dönem 12 Eylül 1980 Harekâtı'na kadar ömürlü oldu. 12 Eylül Harekâtı'nın gerekçeleri incelendiğinde bunlar özlü yönleriyle: "Ülkeyi karanlığa ve acze itenlere dur demek", "Atatürk ilkelerine ve demokrasiye işlerlik kazandırmak", "Ulusal birlik ve beraberliği sağlamak" gibi önemli konulardır. Bunların ana amacı ise: "Ulusal varlığı güven içinde bulundurmaktır."

IV

TÜRK İNKILÂBİ VE ATATÜRK İLKELERİNİN FELSEFESİ

XX. yüzyılın önemli siyasal ve sosyal olaylarından biri olarak tarihe geçen Türk İnkılâbı, Türk ulusunun Atatürk'ün gösterdiği ve önderlik ettiği yolda yaptığı bir inkılâplar topluluğudur. Bu harekette

Atatürk, düşünceleriyle, uygulamalarıyla ve zorlamalarıyla öncü olmuştur. Ancak bu inkılâp doğal olarak bir bütündür.

Türk İnkılâbı, Türk toplumunun istilâcı düşmanın etkisini ortadan kaldırıp bağımsızlığını kazanmasından itibaren, bir devlet olarak dünya ulusları arasındaki yerini almasıyla aşamaya ulaşmıştır. Dünyanın belli başlı büyük devletleriyle, bunların desteklediği istilâcı bir devletle hem askerî hem de siyasal alanda yapılan çetin mücadele, pazarlıklar ve zorlamalar sonunda yeni Türkiye Devleti'nin hukukî durumu Lozan'da perçinlendikten sonra, sosyal ve siyasal içerikli inkılâp hareketleri başlamıştır.

1. *İnkılâp Hareketleri*

Düşünsel hazırlık evresi 19 Mayıs 1919'da, ihtilâl evresinin de 24 Temmuz 1923'te Lozan'da sonuçlandırılmasıyla Türk İnkılâbı, düzenleme veya reformlar dönemine girmişti. Bu dönemde, inkılâp, hem yararlı reformlarla hem de, yapılanların alışlagelen bir yoldan farklı olmasından ötürü, çalkantı ve zorlamalarla birlikte sürdürülmüştür. Bu yeni dönem, inkılâbın yapıcısı ve şekil vericisi Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle sürdürülmüştür. Bir bütün içinde bir dizi yenilik hareketleri bu dönemin başlıca olaylarıdır. İnkılâp hareketlerinden bazıları siyasal, bazıları da sosyal içerikli bir yapıda olmuştur. Bunlardan bazıları, daha "Lozan Barışı" gerçekleştirilmeden yapılmıştır; örneğin: İstanbul'da bir saltanat hükûmetinin bulunmasına karşın "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesine göre kurulmuş olan "Türkiye Büyük Millet Meclisi", siyasal nitelikli reformların başında yer alır. Yeni Meclis'te kabul edilen Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu), özüyle ve ruhuyla, padişah ve halifelik kurumunun yetkilerini ortadan kaldırıp, egemenliği millete maletmekteydi. Bu reform, Türk milletinin siyasal yaşantısında ve siyasal haklarında tarihsel bir aşama ve köklü bir değişiklikti. Anayasa ile kabul edildiği üzere, "Türkiye Devleti", İmparatorluk başkentinde yaşamını sürdürmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin hukukî varlığına karşı olan bir kararın ifadesiydi. Her iki devletin arasında zaman zaman ortaya çıkan olaylar, bunların çatışmalarından ve varlıklarını kanıtlama isteğinden başka bir şey değildi. İstanbul Hükûmeti, milletin isteğine cevap verecek yetenekte olmadığından, Anadolu'da kurulan yeni devlet, yasal varlığını sağlamlaştırmıştı. 1 Kasım 1922'de, saltanat ile hilâfet birbirinden ayrıldıktan sonra,

saltanat ortadan kaldırılmıştı. Bundan sonra da halifenin, sadece dinsel alandaki sınırlamanın dışına çıkmak istemesinden ötürü, 3 Mart 1924'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tarihsel kararıyla, hilâfetin de kaldırılışına tanık olundu.

Bu iki olay, Türk milletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beliren ulusal egemenlik hakkının güvenceye alınmasıydı. Atatürk'ün önderlik ettiği Türk İnkılâbı'nın en önemli siyasal reformu bu harekettir. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması arasındaki sürede, 29 Ekim 1923'te ilân edilen Cumhuriyet ise, yeni Türkiye Devleti'nin devlet teşkilâtının tamamlanmamış olduğunu savunan çevrelere bir cevap oldu. Bu dönemde devletin niteliğini belirtmek gerekirse, onun ulusal bir devlet yapısında olduğu kesindir. Ulusal nitelikli yeni devletin, öncelikle siyasal alanda yapacağı reformların da, doğal olarak, ulusal nitelikte olması gerekiyordu. İmparatorluk döneminin ulusal bir nitelik taşımayan eskimiş ve etkinliğini yitirmiş kuruluşlarından başlamak suretiyle gerçekleştirilen reformlar, birer birer ele alınarak Mustafa Kemal'in gösterdiği yönde şekillendirilmeye çalışılmıştır. İşte O'nun bunlara temel olan düşünceleri ve uygulamaları, inkılâbın prensipleri ve uyulması gereken ilkeler olarak, Türk İnkılâbı'nın esasları olmuştur.

Türk İnkılâbı'na temel olan ve onun mayasını oluşturan ilkelerin özünü ve niteliklerini bilmek, Türk İnkılâbı'nın felsefesini anlamak ve açıklığa kavuşturmadır. Bu ilkeler, Türk ulusunun bağrından çıkardığı büyük adamın kafasında kurulmuş, oluşturulmuş ve uygulamaya koyulmuştur. Bunlar, O'nun adından esinlenerek "Atatürk İlkeleri" olarak anılmış ve yaygınlaşmıştır. Türk İnkılâp hareketlerinden biri olan "Soyadı Kanunu"nun çıkmasından önce Mustafa Kemal adına bağlanan ilkeler dünyada "Kemalizm" olarak tanınmaya ve anılmaya başlamıştı. Böylece Türk İnkılâbı, "Kemalizm" ile eş anlamda kullanılıyordu. Günümüzde çoğu kez "Atatürkçülük" denildiğinde, "Kemalizm" veya "Atatürk İlkeleri" anlaşılmaktadır. Özetlemek gerekirse, "Türk İnkılâbı", "Kemalizm" ve "Atatürkçülük" gibi değişik deyimler, birbiriyle eş anlamda kabul edilmelidirler.

Atatürk ilkeleri, Türk İnkılâbı'nın temel taşlarıdır. Bunlar, yapılmış ve yapılmakta olan ve gelecekte de sürdürülmesi gereken inkılâba yön veren esaslar veya prensiplerdir. Bunları belli bir kalıba sığdırmak veya sınırlamak, inkılâp anlayışına ve ruhuna ters düşer;

çünkü Atatürk, bir kitap yazarak bunları dondurmaktan her zaman uzak kalmıştır.

Atatürk ilkeleri, bir bütün olan Türk İnkılâbı'nı yönlendirmiş ve şekillendirmiştir. Bunlar arasında "Ulusal bağımsızlık", "Ulusal egemenlik", "Çağdaşlaşma", "Lâiklik", "Milliyetçilik", "Halkçılık", "Cumhuriyetçilik", "Devletçilik", "İnkılâpçılık" ve "Millî birlik ve bütünlük" gibileri, tüm ilkeleri bütünü oluşturarak prensiplerden bazılarıdır. Bunlar, bir bütün olan inkılâp içerisindeki reformlara veya yenilik hareketlerine ışık olmuştur.

2. Çağdaşlaşma

Kuşkusuz ki Türk İnkılâbı'nın temel amacı, çağdaş uygar dünyanın benimsediği yolda, onun düzeyine ulaşmak ve hatta onu aşmaktır. Türk ulusu için Atatürkçülük, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yoludur. Bu yol, yüzyılların umursamazlığı ve ihmali yüzünden geri kalmış bir ülkenin, yaşam koşuludur. Atatürk döneminde, siyasal ve sosyal kurum ve kuruluşların değiştirilmesi hareketleri, öncelikle çağdaşlaşma düşüncesinden ve amacından kaynaklanmış, yeni Meclis ve yeni Devlet bundan doğmuştur. Devlet yönetiminde, hukukta ve eğitimde lâik düşünce ve uygulamalar, çağdaşlaşmanın bir gereğiydi. Türk Medeni Kanunu ile, toplumda aile hukukuna getirilen yenilik, kadın-erkek eşitliğini sağlayan çağdaş bir anlayışı da sağlamıştır. Kadına verilen değer, Türk İnkılâbı'nda kadına sağlanan siyasal haklarla belirgin hale getirilmiştir. Toplum bireylerinin "giyiminde, yapılan değişiklik", özde olmasa bile şekilde, çağdaş görünüşün ve rahat yaşama düşüncesinin bir sonucudur. "Yeni taksim", "hafta tatili", toplumu geriye götüren "tekke ve zaviyelerin kapatılması" ve "tarikahların ortadan kaldırılması" uygar yaşama düşüncesinin somut birer kanıtıdır. "Harf İnkılâbı", çağdaş eğitim anlayışında bir yenilik hareketi olarak öğretimi kolaylaştırmış, yeni ve "ulusal tarih" ile "dil" anlayışı da ulusal nitelikleriyle Türk halkının benliğini bulmasında ve hattâ uluslaşma düzeyine hızla çıkışında rol oynamıştır. Bütün bu hareketler henüz tamamlanmış sayılamayan çağdaşlaşma sürecinin olgularıdır.

Türk İnkılâbı'nda "çağdaşlaşma" temel amaçtır. Bu ilke, daha inkılâbın başlangıç yıllarından itibaren ortaya atılmış ve sonraları canlı tutularak bu amaca ulaşmak için atılımlar yapılmıştır. Çağdaşlaşma için, Türk İnkılâbı'ndan veya Atatürk ilkelerinden beklenen

bir sonuç veya amaç da denilebilir. Çünkü, bütün ilkelerin ortak amacı bu sonuca ulaşmayı sağlamaktır. Birçoklarınca “çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma” ve “batılılaşma” şeklinde de tanımlanan bu ilkenin, yani çağdaşlaşmanın, ne olduğunu anlamak için onun Türk İnkılâbı içindeki yerini ve gelişmesini gözden geçirmek gerekir. Mustafa Kemal, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıç yıllarında bile bu konuya değinip, onun gereğine işaret ediyordu. Onun ilk kez ortaya atıldığı yıllarda Türk ulusu, siyasal bağımsızlık bayrağını dalgalandırma çabaları içindeydi. Bu dönemde Mustafa Kemal'in: “Memleket kesinlikle çağdaş, uygar ve yenilikçi olacaktır. Bizim için bu, yaşam davasıdır. Bütün özverilerimizin sonuç vermesi buna bağlıdır”¹³⁵ şeklinde ileri sürdüğü çağdaşlaşma, görüldüğü gibi, sonradan ele alınmış bir ilke değildir. Bilindiği gibi Türk İnkılâbı'nın başlangıç yıllarında, yani ihtilâl evresinde, mücadelenin özü ve temeli ulusal güce dayanmış ve düşmanın yenilmesinde bu güç, başlıca kaynak olmuştu. Ulusal gücün ve heyecanın dolup taşıdığı bu yıllarda bile çağdaşlaşma ve uygarlık, varılması gereken amaç olmuştu. Mustafa Kemal'in 1923 yılında bu amacı gerçekleştirmek için demeçler verdiği bilinmektedir. Örneğin O: “Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, böylece batılı bir hükümet yaratmaktır. Uygarlığa girmek isteyip de, batıya yönelmemiş millet hangisidir”¹³⁶ demekle, ana düşüncesini açıklamıştı.

Çağdaşlaşma ilkesinin bir amaç olarak ortaya çıktığı yıllarda bazı çevreler gocunmuş ve hattâ eleştirilerde de bulunmuşlardı. Doğulu bir toplumun batılılaşması şeklinde de anlaşılabilen bu ilkeye karşı olanlar: “Batının geleneğini de mi alacağız?” şeklinde yersiz düşüncelere kapılmışlardır. Gerekçede, dil ve geleneğin toplumları uluslaştırdığı gerçeği karşısında, Türk milletinin kendine özgü geleneğinin bulunması doğaldı. Böyle olunca çağdaşlaşmanın, Batının geleneği dışında bazı özelliklerinin alınması demek olduğu, önceleri anlaşılmamıştı.

Gerçek olan, Batının Doğu karşısında bilim ve teknik yönden üstünlüğüydü. Bunun sırrı ve temeli neydi? Atatürk'ün üzerine parmak bastığı nokta buydu. Atatürk'ün, Doğunun gerile-

¹³⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. III. s. 71.

¹³⁶ a.g.e., s. 71.

mesinin nedenleri üzerinde düşünüp değerlendirmeleri, O'nu, gerçekleştirdiği inkılaplarda ve bunların yaşatılmasında Batılı yöntemleri benimsemeye yöneltmişti. Atatürk: "Memleketler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu tek uygarlığa katılması gerekir"¹³⁷ diyordu.

Atatürk'ün çağdaşlaşma ilkesi, O'nun şu sözleriyle açıklanabilir: "Milletimizinsî yasal ve sosyal yaşantısında, milletimizin düşünsel eğitiminde yol göstericimiz bilim ve teknik olacaktır".¹³⁸ O, buna benzer demeçlerini zaman zaman yurdun birçok köşelerinde dile getirmişti. Örneğin, 27.X.1922'de Bursa'da, İstanbullu ve Bursalı öğretmenler grubu önünde yaptığı konuşmada: "Gözlerimizi kapayıp soyut olarak yaşadığımızı düşünemeyiz... Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile ilişkisiz yaşayamayız... Bilakis ileri, uygar bir millet olarak uygarlık alanının üzerinde yaşayacağız. Bu yaşam ancak bilim ve fen ile olur. Bilim ve teknik nerede ise oradan alacağız ve her kişinin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için sınırlama ve şart yoktur"¹³⁹ demişti.

Görüldüğü gibi Atatürk, Türk İnkılabı'nda çağdaşlaşmayı, vazgeçilmez bir amaç olarak anlıyor ve anlatmaya çalışıyordu. O'nun bu sözleri doğrultusunda okullar, fabrikalar, devlet kuruluşları, tarım ve endüstri uygulamaları, inkılabın ilk yıllarından itibaren, ülke toprakları üzerinde yükselmeye ve çalışmaya başlamıştı.

Çağdaşlaşmanın özü, çağdaş yaşam anlayışından geçer, bunun da yöntemi "bilimsel" yani "akılcı" tutumdan geçer. Uygarlık alanında ileri gitmiş, ekonomik yönden güçlü, sanatta başarılı ve teknolojide atılımlar yapmış olan ülkelerin benimsediği yol ve yöntemler, çağdaşlaşmanın başlıca aracı ve uygulamalarıdır. Çağdaş yaşam felsefesinde, bilim ve bilimsel uygulama anlamında tanımlanabilecek "teknoloji" yatmaktadır. Bu yol, Batıya ve Batılılara başarı yollarını açmış ve onun önde bulunmasına destek olmuştur. İşte Atatürk, Türk İnkılabı'na temel olacak yöntemi tanımlarken: "Dünyada herşey için, uygarlık için, yaşam için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir (fendir). Bilimin ve tekniğin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir ve yoldan sapmadır (dalâlettir)" derken çağdaşlaşmanın anahtarlarını da göstermişti.

¹³⁷ a.g.e., s. 67.

¹³⁸ Atatürk'ün maarife ait direktiflerinden.

¹³⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II. s. 43.

Atatürk, Türk toplumunun tarihsel olarak varolan uygar niteliklerinin, zamanla yitirilmesinden doğan geri kalmışlıktan kurtulmak için bunların tekrar harekete geçirilmesini istiyordu. Böylece çağdaşlaşma O'nun tekrar dünya ulusları arasında saygın yeri almasından yararlı ve destekleyici bir rol oynayacaktı. Türk ulusu kendini böylece uygar dünyaya kabul ettirebilecekti. O'nun bu yolda direnmesi ve bu yolun gerçek yol olduğunu savunması doğaldı.

Çağdaşlaşma, Türk İnkılâbı'nda öncelik alan bir ilke ve yol olarak karanlıktan aydınlığa çıkmada önemli bir adım ve davranıştır. Bu yol, bilimsel ve gerçeklere uygun olduğundan ayrıca değer kazanır. Çağdaş yaşam görüşü, bilimsel ve akılcı bir yöntem olduğu gibi, hukuka, kişi özgürlüğüne ve onuruna değer vermesi ve bu yönüyle de demokrasi uygulamasını yönlendiren bir niteliğe de sahiptir Bundan ötürü uygar olma, varolmanın da yaşamının da bir güvencesidir.

3. Ulusal Bağımsızlık

Atatürk'ün dünyaca tanınması, sevilmesi ve sayılması, onun XX. yüzyıldaki bağımsızlık hareketlerinde öncü olmasındandır. Atatürk'ün Türk Bağımsızlık Mücadelesi'ni yönlendirip yönettiği yıllarda dünya uluslarının üçte ikisinin sömürge yöntemleri altında yaşadığı düşünülecek olursa, O'nun değeri daha iyi anlaşılır.

Dünyadaki toplumların, millet ve devlet halinde kendilerini saydırmaları ve tanıtılmaları, onlara uluslararası hukukun tanıdığı yetkiyle olabilir. Bu yetki ise, öncelikle siyasal bağımsızlığın kazanılmasıyla mümkündür. Buna hak kazanmamış olanlar ise, ya başka bir devletin korumasında veya esareti altındadırlar. Uluslararası yargı değerlerine göre, ancak bağımsız olan uluslar saygındır. Bu nedenle Atatürk, öncelikle bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasına öncelik vermiştir. Türk ulusunun istiklâl aşkı, haysiyeti ve onuruna her şeyden fazla değer veren Mustafa Kemal Paşa, "Ya İstiklâl Ya Ölüm" parolasıyla mücadele bayrağını açmış ve Türk ulusunu bu bayrak altında toplanarak mücadeleye çağırmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın bu mücadele kararının mutlu sonla bağlanması, birçok tutsak milletin yapacakları bu tür mücadele için örnek olmuştu.

Mustafa Kemal, bağımsızlığın sadece siyasal bağımsızlıktan ibaret olmadığına inanır. Ona göre ideal bağımsızlık, "tam bağım-

sızlık”tır. “Bağımsızlık benim karakterimdir” diyen Atatürk’ün Türk toplumunu tam bağımsız görmesi de başlıca ülküsüydü. O: “Temel ilke, Türk ulusunun saygın ve onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak, tam bağımsız olmakla sağlanır”¹⁴⁰ derken O, bağımsız karakterinden doğan azmini de belirtmiş oluyordu. Yine O, bir ulusun bağımsızlığını korumaya azmetmesi halinde, muhakkak başaracağına inancını şu sözleriyle belirtir: “Bir ulus varlığını ve bağımsızlığını korumak için düşünülebilen girişim ve özveri yapıldıktan sonra başarır.”¹⁴¹

4. Ulusal Egemenlik

Türk milletinin siyasal hayatında bir aşama ve dönüm noktası olarak nitelenmesi gereken “ulusal egemenlik”, Atatürk’ün savunduğu temel ilkelerden biridir. Türk milleti, İmparatorluk döneminde böyle bir nitelikten yoksun bulunuyordu. Her şeyin sahibi padişah, dinsel yetkisini de, Peygamber’in vekili olmasından alan bir egemenlik anlayışı ile yüzyıllarca siyasal varlığını sürdürdü. Milletın üstünde her şeye egemen mutlak bir irade ve idare, halkın yazgısını saptamaktaydı. Bu gelenek Mustafa Kemal Paşa’nın yönetiminde yürütülen Türk Ulusal Mücadelesi’ne kadar etkili oldu. Ancak ülke bağımsızlığı, halkın geleceği söz konusu olduğu acıklı günlerde padişah ve çevresindekilerin kendi çıkarlarına hareket ederek, düşmanla işbirliği halinde bulunmalarıdır ki, Mustafa Kemal’in uyarı ve önderliğiyle ulusal egemenlik anlayışı ortaya çıkarak benimsendi.

Ulusal egemenlik ilkesi, adından da anlaşılacağı gibi, halka özgü, millete dayalı bir egemenlik ve iradeyi anlatır. Bu ilkede söz sahibi olan halktır; bir kişi veya bir zümre değildir. Ulusal egemenlik, yönetimde iradenin halkta bulunduğunu tanır; halk kendi iradesi ve oyu ile seçtiği temsilcileri vekil olarak atayıp, egemenlik yetkisini onlar vasıtasıyla kullanır. Mustafa Kemal Paşa, ulusal iradenin savunucu ve koruyucusu olarak 1923 yılında söylediği: “Egemenlik ulusundur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden başka hiçbir makam ulusun alinyazısında etkin olamaz”¹⁴² şeklindeki sözleriyle bu konu ya verdiği önemi ve bu ilkeye duyduğu inancı belirtir.

¹⁴⁰ Atatürk Nutuk, s. 10.

¹⁴¹ a.g.e. s. 125

¹⁴² a.g.e., s. 561.

5. *Halkçılık*

Atatürk ilkelerinden biri olarak "halkçılık", halk kavramına dayandırılmış bir anlayışı dile getirir. Halk deyimi genel olarak, siyasal sınırlar içersinde yaşayan ve bu ülkeyi vatan bilen insanlar topluluğudur ki, Atatürk'e göre halk, milleti anlatır. O'nun: "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk milleti denir" sözleri bunun kanıtıdır. Halkçılık, Türk İnkılâbı'nın ilk yıllarında, gereği gibi anlaşılamadığından tartışma ve eleştiri konusu olmaktan kurtulamamıştır. Halkçılık, bir ilke olarak çok yönlü tutum veya politikalar olarak düşünülebilir. Halkçılık, siyasal bakımdan, halk iradesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda halkçılık, ulusal egemenlik ilkesiyle yakından ilgilidir ve hattâ onunla benzerlik gösterir. Ekonomik yönden düşünülecek olursa, halçılık, ekonomik politika ve uygulamalarda halk yararına bir tutum olarak kabul edilebilir. Halkçılık, Atatürk'ün değişik zamanlarda ve yerlerde yaptığı konuşmalarda açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Örneğin 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne O: "Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin üzerinde kalabilmesi için, halkın kendisinin kendi mukadderatını yönetmesi esasını şart kılan bir konudur"¹⁴³ şeklinde konuşmuştu. Bu sözlerin anlamı, halkın kendi haklarına sahip çıkması ve geleceği hususunda kendinin karar vermesi gerektiği şeklindedir. Bu yönüyle halkçılık, siyasal bir içerik taşır. Yine İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa tarafından söylenen sözler, halkın çıkarları, refahı ve ekonomik yönden güçlenmesiyle ilgilidir: "Bence halk çağı, iktisat çağı kavramıyla anlatılır"¹⁴⁴ diyen Atatürk'ün bu sözlerinde, yönetimde halk yararına bir politikanın izlenmesi gerektiği ilkesi ağırlık taşımaktadır. Atatürk'ün şu sözleri ise, halkın kendi kendini yönetmesi gereğini vurgulamaktadır: "Milletimizin bugünkü yönetimi, gerçek niteliğiyle bir halk yönetimidir."¹⁴⁵

6. *Cumhuriyetçilik*

Türk Bağımsızlık Mücadelesi sırasında kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Yeni Türk Devleti'nin dayandığı esaslar düşünüldüğünde, devletin yapısında ulusal egemenlik ilkesinin ağır

¹⁴³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 106.

¹⁴⁴ a.g.e., s. 107.

¹⁴⁵ a.g.e., s. 28.

bastığı görülür. Ulusal egemenliğin benimsenmesi ve devlet yapısının demokrasiye dönük olması, doğal olarak rejimin de “Cumhuriyet” olması sonucunu yarattı. “Türkiye Devleti’nin hükümet şekli Cumhuriyettir” şeklinde özlü bir şekilde anlatılan bu karar, 29 Ekim 1923 günü hukuk açısından da sağlama bağlanmıştı.

Atatürk’ün en büyük eseri “Cumhuriyet” ve bunun benimsenmesi şeklinde anlatılan “Cumhuriyetçilik”, bir ilke olarak Türk İnkılâbı’nın esasları arasında yer almış bulunmaktadır. Bir devlet şeklini anlatan cumhuriyet, Atatürk’ün “halkçılık” ilkesiyle de ilişkilidir. Çünkü bu devlet şeklinde, halkın egemenliği, doğrudan doğruya veya seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanılması, ilke olarak kabul edilmiştir. Kökünü eski bir sözcükten alan, halkı veya topluluğu anlatan cumhur (veya cümhur)’dan türetilen “cumhuriyet”, Türk siyasal tarihine Atatürk’ün soktuğu bir yönetim ve devlet şekli olarak, ileri düşüncenin de simgesidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminin monarşik ve teokratik esaslara dayalı yönetim şekli hatırlanacak olursa cumhuriyetin, daha ileri ve daha insancıl bir tutumu getirdiğini kabul etmek gerekir. Cumhuriyet, Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılâbın Türk siyasal yaşantısına getirdiği çağdaş bir yönetim şeklidir. Türk ulusu bu yolla kendini yönetecek temsilcilerini seçmiş ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi” adını alan siyasal kuruluşa göndermiş ve yasama gücünü bu yolla eline almıştı. Meclis’in seçtiği ve denetlediği bir hükümet de yürütmeyi sağlamıştı. Ayrıca bu yıllarda bir kural gibi söylenip benimsenen “Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur” özdeyişi, Türk ulusuna, yüzyıllarca özleyip de kavuşamadığı yetkiyi sağlamıştı. Cumhuriyet, tarihsel ve siyasal bir gelişmenin ürünü olarak Türk İnkılâbı’nın “ihtilâl” evresinde doğmuş ve gelişmiştir. Mustafa Kemal, 1919 yılı Haziranında daha Amasya’da bulunduğu sırada: “Ulusun durumunu ve davranışını gözönünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir¹⁴⁶ şeklinde açıkladığı düşünceleriyle ileride ne yapmak istediğini de ortaya koymuş oluyordu. Atatürk’ün cumhuriyetçilik ilkesinde demokrasi ve demokrasiden yana oluş düşüncesi vardır. O’nun: “Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve en mantıksal uygulamasını sağlayan hükümet şekli cumhuriyettir. Millet egemenliğini, devlet

¹⁴⁶ Atatürk Nutuk, s. 23.

yönetimine katılmasını ancak zamanında oyunu kullanmakla sağlar”¹⁴⁷ sözleri bu düşüncenin bir kanıtıdır. Atatürk ayrıca, halk tarafından seçilen Meclis üyelerinin, kendi aralarından seçerek ülkeyi yöneten hükümetin de milletle kaynaşmış olduğunu ve ondan ayrı düşünülmemesi gerektiğini de savunur ve 1925’lerde: “Artık hükümet ile millet arasında geçmişteki ayrılık kalmamıştır. Hükümet millettir ve millet hükümettir. Artık hükümet mensupları, kendilerinin millettten başka olmadıklarını ve milletin kendi kendisinin efendisi olduğunu tamamen anlamışlardır” diyerek cumhuriyetin bir halk yönetimi olduğuna dikkati çeker.

Demokrasi, bir bakıma düşünce özgürlüğünün benimsenip buna değer veren ülkelerde uygulanan bir yönetim şekli olarak tanınmıştır. Bu yönüyle Cumhuriyet de düşünce özgürlüğüne değer verir. Atatürk’ün anlatımıyla: “Cumhuriyet düşünce özgürlüğünden yanadır.”¹⁴⁸ Cumhuriyetin bu niteliği, onun kişiye ve kişi özgürlüğüne değer verdiği şeklinde anlaşılmalıdır. Atatürk, kurduğu Cumhuriyetin temelleri üzerinde yükselen ve gelişen bir Türk toplumu amaçlamıştır. Cumhuriyet yönetiminin sağlayacağı ortam ve koşullar içinde Türk ulusunun geleceği ve gelişmesi düşünülmüştür. Bu ortam, her türlü zorbalıktan uzak ve uygar dünyanın benimseyip sağladığı koşullarla oluşabilecektir. Kişi özgürlüğü, insan değerinin ve uygarlık koşullarının da bir gereğidir. Atatürk, Cumhuriyetin ilân edildiği yıl Ankara’da şöyle demişti: “Ülkümüz, Türk milletini uygar toplumlar içinde ona yaraşan yere yükseltmek ve Türk Cumhuriyeti’ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek; bunun için de zorbalık düşüncesini öldürmektir.”¹⁴⁹

Cumhuriyet insancıl, özgürlükçü, kişiye değer veren bir yönetim şekli olarak belirtilen bir uygulama olduğuna göre, onu savunup koruyacak kişilerin de bazı niteliklere sahip olmasını gerektirir. Cumhuriyetin savunucuları ne kadar sağlam, erdemli, bilgili ve yüksek karakterli olursa Cumhuriyetin devamlılığı da o oranda güvenli ve sağlam olur. Bundan ötürü Atatürk, kurduğu Cumhuriyetin koruyucularının belirtilen bu niteliklerle donanmış olmasını ister. O’nun sözleriyle bu istek 1924’te şöyle anlatılmıştı: “Cumhuriyet,

¹⁴⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri s. 234.

¹⁴⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. III. s. 71.

¹⁴⁹ Atatürk Nutuk, 1957 s. 655.

düşünceli, bilgili, kültürlü, sağlam vücutlu ve yüksek karakterli koruyucular ister.”¹⁵⁰

Atatürk belirttiği şu sözleriyle de Cumhuriyet’i onu koruyacak olan Türk gençliğine emanet etmiştir. Bu Türk gençliğinin nitelikleri O’nun yukarıda belirttiği niteliklerde olmalı ve geliştirilmelidir. Çünkü Atatürk, Türk gençliğine serbestçe gelişebileceği olanakları ve özgürlük ortamını da sağlamıştır. O’nun: “Ey yükselen yeni nesil, gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz”¹⁵¹ sözleri, Türk gençliğine seslenmektedir.

7. Milliyetçilik

Tarihsel yönden milliyetçilik akımları 1789 Fransız İhtilâli’ne dayanır; ancak bu akımların gelişmesi daha sonra olmuştur. Özellikle bu gelişme, XIX. yüzyılın olayları arasındadır. Tarihte kurulan büyük imparatorlukların üzerinde egemenlik kurduğu kavimler, bu yüzyılda kıpırdanmaya başlamışlar ve egemen yönetime başkaldırma yolunu benimsemişlerdir.

Türklerin içinde bulunduğu ve egemen olduğu Osmanlı İmparatorluğu’nda durum bir bakıma incelenmeye değer. Bu İmparatorluk içinde Türkler dışında kalan toplumlar, yönetimde söz sahibi olmadıkları için Türklere oranla daha erken uyanmışlar ve bağımsızlık mücadelesine katılmışlardır.

Milliyetçi bir önder olarak Atatürk, Türk tarihindeki milliyetçilik konusunu enine boyuna inceleyip değerlendirmiş ve bazı kanılara varmıştır. Örneğin O’nun şu sözleri üzerinde durulması gerekir: “Biz milliyet düşüncelerini uygulamada çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla çalışmakla gidermeye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki, milliyet kuramını, milliyet ülküsünü çözüp dağıtmaya çalışan kuramların dünya üzerinde uygulama yeteneği bulunamamıştır. Çünkü, tarih, olaylar, olgular ve gürülenler hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin egemen olduğunu göstermiştir ve milliyet ilkesi aleyhindeki büyük ölçüde fiilî deneyimlere karşın yine milliyet duygusunun öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.”¹⁵² Türk milletinin benliğini, Türklüğünü

¹⁵⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 174.

¹⁵¹ a.g.e., s. 184.

¹⁵² a.g.e., s. 142.

duymasında diğer kavimlere oranla gecikmesinin nedenleri çoktur. İmparatorluk döneminde Türklükten çok Osmanlıcılık bir toplum anlayışı olarak sürdürülmüş ve halkın Osmanlı saltanatı çevresinde toplanmasına çalışılmıştır. Bu tutum, doğal olarak Türklük veya milliyetçilik duygusunun yerleşmesini önlemiş ve gecikmiştir. Bundan başka İmparatorluğun kuruluşu ve yapısı gereği milliyetçilik, istenmeyen bir kavram veya akım olmuştur. Çeşitli ırkların aynı ülke sınırları içinde toplanmış olması, esasen milliyetçilik duygularının tehlikesini de artırıyordu. Bu duyguların varlığı ve desteklenmesi İmparatorluğa bağlı milletlerin ayrılmasına ve dağılmaya yol açabilirdi. Bu tutum genel olarak bütün İmparatorluklar için geçerliydi. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'yi başlattığı yıllardaki durum ve koşullar İmparatorluk dönemindeki koşullardan çok farklıydı. İmparatorluğun değişik milletleri ondan sökülmüş, sınırlar daralmış ve bu daralan sınırlar içinde kalan Türkler kendi mukadderatını sağlamak endişesine düşmüştü. Türkler ancak kendi azim ve iradeleriyle bağımsızlıklarını ve varlıklarını koruyabiliyorlardı. Türke özgü, Türkten doğan millî güç, bu mücadelede başlıca dayanaktı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, ulusal gücü başlıca destek ve etken güç olarak görmüştür. O'nun ulusal gücü ve ulusal egemenliği başlıca kaynak olarak görüp, bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sembolik varlığında toplamasıyla, Türk siyasal hayatında "millî devlet" anlayışı da belirmişti. Mustafa Kemal'in 1920 yılında söylediği şu sözler anlamlıdır: "Bir millet varlığını ve haklarını korumak yolunda, bütün gücü ile, ayaklanmış ve karara varmış olmazsa, bir millet yalnız kendi gücüne dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlayamazsa, şunun bunun oyuncağı olmaktan kurtulamaz."¹⁵³ Türk Bağımsızlık Savaşı hazırlanışı, uygulanışı ve sonuçlandırılması bakımından ulusal bir nitelik taşımaktadır. Bu mücadelede, "ulusal egemenlik" "Ulusal Ant (Misak-ı Millî)", "Ulusal Kuvvetler (Kuva-yı Milliye)" ve "Ulusal Mücadele (Millî Mücadele)" gibi çok kullanılan deyimlere dikkat edilecek olursa, bunlardaki ulusal sözcüğünün başlıca dayanak olduğu görülür.

Milliyetçilik, millete dayalı bir duyuş hali olarak belirmiştir. Bunda millî benliğe dönüş, milletiyle övünme ve milletini yükseltme gibi birçok yönler bulunmaktadır. Bütün bu konular, milletle ilgili

¹⁵³ a.g.e., s. 11.

ve millete dayalı bir niteliğe sahiptirler. Bilindiği gibi dünya üzerinde çeşitli milletler yaşamaktadır. Bunların dinleri, gelenekleri, tarihleri ve kendilerine özgü tutum ve davranışları bulunmaktadır. Bu toplulukları birer ayrı millet halinde gösteren de bu özellikleridir. Atatürk, milleti şöyle tanımlamaktadır: “Zengin anılar mirasına sahip olan, beraber yaşamak hususunda ortak istek ve anlaşmada samimî olan ve sahip olunan mirasın korunmasına beraber devam hususunda da iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet denir.”¹⁵⁴

Milliyetçilik, tanımlı yapılan millete dayalı bir durumun ifadesidir. Genel olarak aynı ülkü çevresinde toplanıp, aynı vatanda yaşayan, ortak savunma ve yükselme ülküsünde bulunan ve ortak kültüre sahip bireylerin oluşturduğu bir millete dayalı olarak milliyetçilik, bir millete bağlı olmanın gururunu ve övücünü taşıma ve kendi milleti yararına çalışarak onu yüceltmeye çalışma şeklinde düşünülebilir.

Milliyetçilik görüldüğü gibi bir duyuş halidir. Bu duyuş hali, diğer milletlerdekinden farklı, özel bir karakterin de ifadesidir. Atatürk bunu şöyle açıklar: “Bir milletin diğer milletlere göre doğal veya sonradan kazanılmış özel karakterler sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir yapı oluşturması, çoğunlukla onlardan ayrı olarak, onlara paralel gelişmeye çalışması niteliğinde milliyet ilkesi denir.”¹⁵⁵

Milliyetçilik, sosyal ve siyasal bir politika ilkesi olarak günümüzün yaygın akımlarından biri olmuştur. Çünkü toplumlar bu milliyetçilik ilkesine sarılıp, ona dayanarak varlıklarını ve bağımsızlıklarını elde edebilmişler ve özet olarak anlatmak gerekirse “millet” olmuşlar, yani uluslaşmışlardır. Atatürk’ün milliyetçilik ilkesine sahip çıkarak onu, inkılâbın temellerinden biri haline getirmesiyle Türk toplumu da uluslaşma aşamasına ulaşabilmiştir. Bir duygu olarak milliyetçilik, din ve mezhebe dayalı bir kavram olmaktan çok ortak bir duyuş hali, manevî ve kültürel bir birleştirici bağdır. Bu, Atatürk tarafından şöyle anlatılmıştır: “Milliyetin varlığını sürdürmesi için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ yüzyıllardan beri gelen şekil ve niteliğini değiştirmiş, yani millet, dine ve mezhebe dayalı bağlantı yerine, Türk milliyeti bağı ile bireylerini toplamıştır.”

¹⁵⁴ A. Afet İnan: Atatürk’ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 12.

¹⁵⁵ a.g.e., s. 13.

Atatürk'ün milliyetçilik ilkesine göre, Türk milletinin özel karakterleri ve bağımsız yapısı saklı kalmak üzere, çağdaş diğer uluslara paralel ve onlarla uyum içerisindeki bir gelişme yolunda yürünmelidir. O'na göre: "Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası ilgi ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk sosyal toplumunun özel karakterlerini ve başlıbaşına bağımsız niteliğini saklı tutmaktır."¹⁵⁶

Atatürk'ün Türk millî tarihine ve Türk diline sahip çıkarak onları geliştirme yolunda attığı adımlarda milliyetçilik anlayışının büyük etkisi olmuştur. O bu yolda da Türk milliyetçiliğine büyük katkılarda bulunmuştur. O, Türk millî tarihini gün ışığına çıkarmada uğraşlar vermiş ve Türk milletinin kendini tanımasında ve benliğini duymasında yardımcı olmuştur. "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."¹⁵⁷ sözü, bu çalışmalardaki amacını gösterir. Atatürk, Türk millî tarihine ait çalışmaları yanısıra Türk dilinin arı hale getirilmesi ve geliştirilmesi uğrunda da başarılı atılımlar yapmış ve başarılı işleri de desteklemiştir. Bu çalışmalar O'nun milliyetçilik yolunda unutulmaz çabalarıdır. Onun anısını halâ yaşatıp sürdüren "Türk Tarih Kurumu" ve "Türk Dil Kurumu" gibi kuruluşlar günümüzde de canlılığını korumaktadır.

Türk İnkılâbı içindeki milliyetçilik, belirgin yönüyle onurlandırıcı ve toplayıcı bir ilkedir. Milliyetçilik, millî birlik ve beraberliğe götüren, bireyler arasında yaklaşma ve yakınlaşmayı destekleyen kültürel bir güçtür.

8. *Lâiklik*

Atatürk'ün ana amacı olan çağdaşlaşmaya götüren ve bunu destekleyen ilkelerinden biri olan lâiklik, yüzyıllardanberi dine dayalı olarak sürdürülen devlet yönetiminde ileri bir anlayışın ve tutumun kanıtıdır. Günümüzde din, zorunlu bir sosyal müessesese olmakla beraber, kendine özgü sınırlar içinde kalmakla daha yararlı olmaktadır. Dinin devlet işlerinden ayrılışı ve sadece kendine ait konularda etkinlik göstermesi hem sosyal hem de siyasal bir politika olarak benimsenmiştir.

¹⁵⁶ a.g.e., s. 13.

¹⁵⁷ Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler, 297.

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal egemenliğin "teokratik" niteliği olan saltanat müessesesinde toplanmış olması, tarihi yönden ömrünü tamamlamış ve özellikle ulusal egemenlik prensibinin benimsenip yerleşmesinden sonra da gereksiz hale gelmişti. Ancak alışlagelen bir tutumun sökülüp atılması kolay olmamış ve bu alanda ihtiyatla hareket edilerek başarılı bir sonuca ulaşılabilmektedir. Ulusal devlet anlayışının gerçekleştirilmesinden sonra kabul edilen 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'daki "Şeriat hükümlerinin yürürlüğünü sağlamak Büyük Millet Meclisi'nin görevlerindedir" hükmü, alışlagelen teokratik devlet anlayışından uzaklaşıldığını ortaya koymuştu. Bu hüküm, yeni anlayış ve tutum olarak, yapılacak inkılâp hareketleri için gerekliydi. Çünkü, örnekleri görüldüğü üzere, dinin siyasete âlet edilme ihtimali o dönemde özellikle önemliydi.

Bazı kişiler lâikliği Türk İnkılâbı'nın en önemli ilkesi olarak görürler. Lâiklik, kültür düzeyi yükselmemiş toplumlarda, dini kötüyeye kullanma girişimlerine karşı bir güvence olmuştur. Değerlendirmelere göre, düşünce ve vicdan özgürlüğü, akılcı insanlara özgüdür. Atatürk, Türk toplumunu yönetmede ve İnkılâp hareketlerini uygulamada, dinin etkisini ortadan kaldırmayı zorunlu gördüğünden lâiklik ilkesini ortaya koymuş ve bunu titizlikle savunmuştur. Atatürk, dinin bir toplum için gerekli olduğuna inanmakla beraber, bu müessesenin kendi alanı dışına çıkmasına karşıydı. Çünkü aklı olan Müslümanlığın bazı din adamlarınca insanların ruh ve vicdanları üzerinde bir baskı aracı gibi kullanılmasına tanık olmuştur. Yücelen insanlıkta düşünce ve inanç özgürlüğünün de her tür baskı dışında kalması gerekiyordu. Atatürk bu konuda şöyle der: "Din, gerekli bir kurumdur. Dinsiz ulusların sürekliliğine olanak yoktur. Yalnız şu vardır ki din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır."¹⁵⁸ Atatürk, bazılarının sandığı gibi dini hiçbir zaman inkâr etmemiş ve dinsizliği körüklememiştir. O şöyle der: "Türk Milleti daha dindar olmalıdır. Yani, bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinime, bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum."¹⁵⁹ Görüldüğü üzere dinin her türlü safsatadan uzak doğal sadeliği ve gerçekliği içinde uygulanması Atatürk'ün içden isteği idi. Bundan başka Müslümanlık, dinler tarihindeki halkanın son zinciri olmasından ötürü gelişmiş,

¹⁵⁸ Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Ser Yayınları, İstanbul 1955, s. 166.

¹⁵⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. III, s. 70.

ileri ve akla yakın kuralları da beraberinde getirmişti. Onun akla yakınlığı, hızla gelişip yayılmasında da etkili olmuştu. Atatürk bu konuda şöyle demişti: “Bizim dinimiz, en makul ve en tabii bir dindir ve ancak bundan dolaydır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, bilime ve mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz, bunlara tamamen uyar.”¹⁶⁰ Bu sözler, dine saygılı ve dine bağlı bir inancın belirgin görünüşüdür. Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen “lâiklik ilkesiyle” İslâm dini, daha saygın daha onurlu duruma kavuşturulmuş ve akıl dışı nitelermelerden kendini kurtarabilmiştir. Bundan başka, çağdaş uygarlığa yönelik inkılâp hareketlerine, dinin karışması önlenerek, din boş yere bazı yakıştırmalardan kurtarılmıştır.

Lâiklik, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Bu ayırımında dinin yetki ve etkinlik alanı çizilmekte, onun dünya işlerine gereksiz olarak karışması önlenmektedir. Bu konuda sadece devlet yönetiminde dinin vasiliğinin önlenmesi önem kazanmaktadır. Bundan başka günümüzde çok gelişen bilim ve teknik önünde eğitimde dinsel etkiden uzak, akılcı ve pozitif bir uygulama da lâikliğin amacıdır. Dinsel esaslara dayalı hukuk uygulamasının, tarihsel gelişmede pek uygulama alanı kalmadığından geleneksel “mecelle” artık etkinliğini yitirmiştir. Bu nedenle Türk İnkılâbı’nda lâiklik, yasalarda da çağdaş bir öz sağlanmasını kolaylaştırmıştır.

9. Devletçilik

Türk İnkılâbı’nın sosyal ve ekonomik alanda etkili olan ilkelerinden biri “devletçilik” adı altında toplanmıştır. Türk Bağımsızlık Savaşı sonrasında ülkenin bayındırlığa ve halkın da refaha kavuşturulması önem kazanınca, bunun hangi yöntemle gerçekleştirilmesi, başlıca konu olmuştur. O dönemde, yıllar süren savaşların etkisiyle ekonomik yönden tükenmiş bir halk, düşman elinde yakılmış, yıkılmış şehirler ve köyler, önemli bir sorun olarak yeni devleti düşündürüyordu. Türk ulusunun tarih boyunca karşılaştığı felâketlerde ekonominin büyük etkisinin bulunduğunu değerlendiren Atatürk, bu konuda da ciddi tedbirlerin alınması gerektiğine inanmaktaydı. Ekonomi alanında alınacak tedbirlerde ülkenin içinde bulunduğu koşullar başlıca etkendi. Yıllarca etkisini sürdürmüş kapitülâsyonlardan Lozan’da kurtulmuş

¹⁶⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri c. III, s. 90.

olmakla beraber, ülke fakir, halk etkinlikten yoksun ve devlet hazinesi de kaynaklara muhtaçtı. Bu dönemde esasen halkta büyük yatırımlar için gerekli takat yoktu. İnkılâbı amacına ulaştırmak için, önce ülke bayındırlığa kavuşturulmalı ve halk, yoksulluğu yenmeliydi. Ülke gerçekleri, büyük ekonomik yatırımlarda devletin sorumluluğu yüklenmesini gerektirmekteydi. Bu düşünce inkılâbın "devletçilik" ilkesini ortaya çıkardı. "Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa ortaya konulan zaferler ömürlü olamaz, az zamanda söner."¹⁶¹ inancında bulunan Atatürk'ün ekonomi felsefesi, ülkeyi kısa zamanda bayındırlığa ulaştırma ana düşüncesinde düğümlendi. Halka göre, bireye göre devletin olanakları daha genişti. Büyük bayındırlık işleri devletçe üstlenildi, halkın yeteneği içinde kalanlar ise ona bırakıldı.

Devletçilik ilkesi, çeşitli çevrelerde değişik şekilde anlaşılmış veya anlatılmak istenmiştir. Günümüzdeki ekonomik sistem, üretim ve dağıtım araçlarının devletin veya halkın elinde bulunmasına göre adlandırılmakta ve değerlendirilmektedir. Türk İnkılâbı'nda devletçilik ilkesini Atatürk şöyle anlatır: "Bizim izlemeyi uygun gördüğümüz devletçilik ilkesi, bütün üretim ve dağıtım araçlarını bireylerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dahilinde düzenlemek amacını güden ve özel bireysel ekonomik girişim ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivism gibi bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir.

Bizim izlediğimiz devletçilik, kişisel çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi bayındırlığa erdirmek için, milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde devleti fiilen ilgilendirmektedir."¹⁶²

10. İnkılâpçılık

Atatürk'ün çok yönlü bir önder olarak nitelenmesi, O'nun bir yönünün de inkılâpçı olmasından ileri gelmektedir. Türk İnkılâbı içerisinde doğrudan doğruya inkılâpçılık anlayışı da yer almaktadır. Türk İnkılâbı'nda bu ilke, ana amaç olan çağdaşlaşma ile doğrudan

¹⁶¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 107.

¹⁶² Afet İnan; Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 11, 19.

ilgilidir. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma şeklinde de anlaşılan çağdaşlaşma, yine Atatürk ilkeleri doğrultusunda sürekli inkılâp hareketleri ve atılımlarla sağlanabilir. Atatürk inkılâbın asıl amacını şu sözleriyle belirtmişti: “Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâbın amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını bütünüyle çağdaş ve bütün anlam ve görünüşüyle uygar bir sosyal toplum haline ulaştırmaktır.”¹⁶³ Görüldüğü gibi, temel düşünce Türk toplumdur ve bunun ulaştırılması gereken amaç da çağdaş uygarlıktır.

Atatürk gerçek yönüyle bir inkılâpçıydı. O'nun inkılâpçılığı köhnemiş Osmanlı kurum ve kuruluşlarını değiştirip yerine çağdaş düşünce ve tutuma dayalı kuruluşları getirmesiyle kanıtlanabilir. Atatürk lâik düşünceyi devlet yönetimine, eğitim ve öğretime ve hukuka getirmiş bir inkılâpçıydı. O'nun düşüncede, yönetimde ve yaşantıda pozitif bilime dayanma ilkesini getirmiş olması inkılâpçılık anlayışının bir başka belirtisidir.

Atatürk'ün inkılâpçılık anlayışında halka dayanmak ve halkla uyum içinde hareket etmek göz önünde tutulması gereken gerçeklerdendir. Halka dayanmayan, halka dönük olmayan inkılâp hareketlerinin uzun ömürlü olması beklenemez. Çünkü O'nun asıl amacı bütünüyle çağdaş ve uygar bir sosyal toplum yaratılmasıydı. Atatürk bu konuda şöyle demişti: “Gerçek inkılâpçılar onlardır ki, ilerleyiş ve yenilik inkılâbına yönelmek istedikleri insanların ruh ve vicdânlarındaki gerçek eğilime girmeyi bilirler.”¹⁶⁴ Bu sözlerin anlatmak istediği gerçek, inkılâbın halkla uyum halinde bulunması, halka benimsetilmesi ve halka maledilmesidir. Bu konuda Türk ulusunu yönlendiren ve onu gereği gibi anlayan Atatürk, inkılâpla ilgili olarak Türk ulusuna ait izlenim ve kanılarını şöyle özetlemektedir: “Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, ilerlemeye çok yetenekli bir halktır. Bu halk, bir kez karşısındakilerin içtenliğine, kendilerine hizmet ettiklerine inanırsa her türlü hareketi benimser.”¹⁶⁵ Atatürk bu sözleriyle inkılâp hareketlerinin halkla birlikte, halkı kazanarak ve halkın düşünce ve isteklerine uygun olarak yapılması halinde başarılı ve ömürlü olacağına işaret etmektedir.

İnkılâpta halkla uyum halinde bulunmak bir kural olarak benimsemekle birlikte inkılâbın kendisinde ve anlamında varolan zorlama

¹⁶³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 217.

¹⁶⁴ a.g.e., s. 217.

¹⁶⁵ a.g.e., s. 142.

da yine bir inkılâp kuralıdır. Bu kural akıl ve mantığa uygun inkılâp hareketleri karşısında direnen ve tutucu davranışlarda bulunanlara karşı bir yöntem ve karşı zorlama olarak kabul edilebilir. Atatürk inkılâpçı tutumuyla, mevcut eski kurum ve kuruluşları zorla değiştirmeyi yeğlemiş ve bu konuda azimli hareket etmişti. O şu sözleriyle azimli bir inkılâpçı olduğunu ortaya koymuştu: “Düşmanlarımız düşünebildikleri iğrenç çarelere istedikleri kadar başvursunlar, onların umutsuz çabaları bizim inkılâp ateşimizi söndüremez”.¹⁶⁶ Yine bu konuda Atatürk’ün kararlılığını kanıtlayan şu sözlerini belirtmekte yarar vardır: “Gerici düşünceler besleyenler, belli bir sınıfa dayanabileceklerini sanıyorlar. Bu, kesinlikle bir kuruntu ve sanıdır. İlerleme yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Yenilik alanında duracak değiliz. Dünya müthiş bir hızla ilerliyor. Biz bu düzenin dışında kalabilir miyiz?”¹⁶⁷ Atatürk’ün bu düşüncesi O’nun inkılâpçı niteliğine de uygun düşmekte ve kesin kararlılığını ortaya koymaktadır.

11. Ülkenin ve Milletın Bölünmezliđi

Toplumlar ulusal varlıklarını birlik ve beraberlik içinde bulunmakla sağlayabilirler. “Birlikten kuvvet doğar” özdeyişiyile de tanımlanan bu kural, Atatürk’ün üzerinde önemle durduğu bir ilke olmuştur. Türk Bağımsızlık Savaşı’nın başından itibaren ulusal birlik ve beraberliği savunan ve Türk ulusuna öğütleyen Atatürk, bunun karşıtı olan durumların ülkeyi ve halkı çöküntüye götüreceğine dikkati çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa daha Türk Bağımsızlık Mücadelesi’ni yönlendirme çabalarını sürdürdüğü yıllarda yayımladığı Amasya Genelgesi’nde; “Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir.” uyarısı ile Türk milletine seslenmişti.

Atatürk’e göre Türk ülkesi, ulusal sınırlar içinde bir bütündür. Bu bütün bölünemezdi. O’nun bu konuda söylemiş olduğu ilginç sözler vardır. Örneğin: “Tanrı, birleşik, birlikte çalışan, onurunu, namusunu koruyan toplumlara mutlu eder. Biz de bundan önce olduğu gibi bundan sonra da bu birlik ve beraberlikle çalışırsak, Tanrı’dan böyle bir mutluluğu haklı olarak bekleyebiliriz.”¹⁶⁸

¹⁶⁶ a.g.e., s. 142.

¹⁶⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri c. III, s. 71.

¹⁶⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 158.

Millî birlik ve bütünlük olarak da anlatılmaya çalışılan bölünmezlik ilkesi; bir toplumun uluslaşmasını sağlayan ve millî varlığın her türlü tehlikelere karşı korunmasında, manen ve maddeten birlikte hareketi şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yönüyle millî birlik, bir milletin millî gücünün kaynağı ve hareket üssüdür. Atatürk millet arasında bölünmeye her zaman karşı olmuştur. O, 1936'larda bunu şöyle dile getirmişti: "Yıllar geçtikçe, millî ülkü verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü, biz, esasen millî varlığın temelini, millî bilinçte ve millî birlikte görmekteyiz."¹⁶⁹

Atatürk ilkelerinin felsefesi ve niteliği öncelikle ilericidir. Atatürk çağdaşlaşmaya, Batılılaşmaya büyük önem veriyordu. Daha eski bir dönemde, Doğu'nun Batı üzerindeki etkisine karşın, O'nun yaşadığı dönemde Batı, Doğu âlemi üzerinde etkili ve egemendi. Daima ilerleyen, gelişen Batı uygarlığının etkisi Atatürk'ü de etkilemekten geri kalmamıştı. Atatürkçülük çağdaş uygarlığa yönelmekle bu uygarlığı oluşturan ve onu şekillendiren bilimci ve akılcı felsefeyi de ilkelerine temel taşı yapmıştır. "Batı" pozitif bilime verdiği önemle, bilimin uygulanması olan teknikte büyük aşamalar yaparak "Doğu" üzerinde üstünlük sağlayabilmişti. Bunu iyi değerlendiren Atatürk, Batıya üstünlük sağlayan bilimsel yöntemi benimsiyerek ve savunarak Türk toplumuna, "Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı" başlıca amaç olarak göstermiştir.

Atatürkçülük, özgür düşünce, özgürlük ve demokrasi anlayışıdır. Atatürk, halka dönmek ve halka dayanmak suretiyle inkılâba temel olarak güç kaynağını bulmuş ve ona inanmıştır. Atatürk kişi özgürlüğüne, serbest ve özgür düşünceye her zaman önem vermişti. O'nun sofraları her tür bilim ve düşünce adamına açık olduğu gibi, konuların ve sorunların bir tartışma ve çözüme bağlanma yeri idi.

Atatürkçülüğün belirgin özelliklerinden biri, milletçe bağımsızlığa kavuşma ve bundan sonra da millet egemenliğine dayalı yönetimle, milletin mutluluğunu sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Atatürkçülük, Türk toplumunun çıkarlarına ve mutluluğuna uygun sosyal ve siyasal kurumları oluşturma ve geliştirmedir. Bu

¹⁶⁹ a.g.e., s. 96.

yönüyle Atatürkçülük, topluma önem ve yön veren toplumsal bir nitelik taşır.

Atatürkçülük, genel anlamda bir doktrin değildir. Hayat gerçeklerine uygun ve gerçek hayattan alınan düşünce ve görüşler halinde Türk toplumunu şekillendiren ve ona yön veren ilkelere dayanan bir ideoloji olarak, deneyimlere dayalı bir sistemdir.